

ÁRKTIS GOHČČU

Árktis gohčču

Suopma, EU ja árktaš guovlu

© Árktaš guovddáš. Olaus Magnusa gártá jaagi 1665

MARKKU HEIKKILÄ • MARJO LAUKKANEN

Árktaš guovddáš
Lappi universiteahhta

Eurohpädiedáhus
Olgoáššiidministerija

2. dárkkistuvvon deattus 2013

© Olgoáššiidministeriija Eurohpadiedáhus ja čállit

Čállit: Markku Heikkilä
Marjo Laukanen
(jearahallamat ja govvadoaimmahus),
Lappi universiteahta Árktalaš guovddáš

Jorgalus: Klemetti Näkkäläjärvi

Gárttat ja máhccun: Mika Launis

ISBN (print) 978-952-281-131-8

ISBN (pdf) 978-952-281-132-5

ISBN (epub) 978-952-281-133-2

Deaddinbáiki Vammalan kirjapaino Oy
Sastamala 2013

© Presidentta kansliija

Árktis gohčeu

Eananspáppa davviguovllut beroštahttet eanet ah' eanet oba máilmmiservoša. Beroštupmi lea ipmirdahtti, daningo árktaš guovllu gárganeapmi váikuha olbmuide maid guhkkin dan olggobealde. Dálkkádatrievdan lea árktaš guovllus jođáneabbo go gestege eará sajes. Energiija dárbu stuorru, mii lasiha beroštumi Davvi Jieknameara luondu-riggodagaid guovdu. Jieknamearas rahpasit mearrajohtolagat bealisteaset lehttohit johtalusa Ásias Eurohpii ja Davvi-Amerikhkii.

Árktaš guovllu gárgeheapmi nu ahte dat bissu hálddus lea mearrideaddji dehálaš gažaldat nu guovllu stáhtaide ja olbmuide go eará máilbmáinai. Guvlui alccesis dát máksá dan globála sajádaga ja ovddasvástádusa ipmirdeami. Guovllu olggobeal doaibmit fas galget gudnejahttit árktaš stáhtaid vuogatvuodaid ja viggat buori ja doaibmi ovttasbargui daiguin. Riikkaidgaskasaš vuogatvuoda sajádaga doaimma vuodđun galgá gievrudit, ja duddjot seammas buoremus geavadiid odđa diliide.

Dorvvolašvuoda árktaš guovllus eai nuge uhkit vearjofá-muid mieldeorrut seamma ládje go dálkkádatrievdan ja losádusat, mat dagahit birrasii sihke lassáneaddji doaimma ja báikki nalde orruma, hástalusaid energijaoažžuma dorvvasteami várás, árktaš logistihka riskkaid ja sosiála gealdagasvuodaid. Ráfi ja stádisvuoda, davviárvvuideamet, luondu máŋggahápmásašvuoda ja álgoálbmo-giid árbediedu seailluheami fertenai geahčadit ollislaš dorvvolašvuoda oassin.

Árktalaš guovllu strategalaš ja ekonomalaš mearkkašumi stuorrun nanne Suoma sajádaga. Suopma lea aktiivvalaš doaibmi nu sisriikkalaš go riikkaidgaskasaš dásis.

Ođasnuhtton árktalaš strategija vuolggasadgin lea árktalaš alimus dásí máhtu ávkin atnin ja oktiiveiveheapmi birrasa ravdaeavttuiguin ja suvdilis gárganeami prinsihpaiguin.

Dáid prinsihpaid joksat go atnit buorrin riikkaidgaskasaš ovttasbarggu. Ovttasbarggu čiehkageadžgin leat gávc-ci árktalaš stáhta ja álgoálbmogiid ovddasteddjiid čohkken Árktalaš ráđđi, man sajádaga gievruudeami leat mearreidiđolačcat dorjon. Guovlluguovdasaš ovttasbarggu dievasmahtima várás hukset anolaš ja bohtosii doalvu guovttágaskasaš árktalaš guoibmevuodđaid.

Eurohpa uniov dna lea gievrras doaibmi ságastallamis, mii laktása dálkkádatrievdamii. Das leat viiddes dutkan- ja ruhtadanfidnut guovllus. Dat lea maid mearkkašahtti márkanviidodat ja guoibmi árktalaš riikkaide. EU lea buorideame ja čielggasmahtime iežas árktalaš rolla, masa Suopma addá aktiivvalaš doarjagis. Min álgga EU:a árktalaš dieđáhusguovddáža rahpama várás Roavenjárgii lea dás oktan duodaštussan.

Árktalaš gažaldagat guoskkahit Suoma ja suopmelaččaid ollislačcat. Dat leat oktanaga issoras stuorrát ja nuppe dáfus ravddamus radjái persovnnalačcat. Ozadettiineamet suvdilis čovdosiid dálkkádatrievdamii ja eananspáppa energiijadárbi, de mii galgat gullat maid guovllu olbmuid jienä. Lihkostuvvan árktalaš politihkka gáibida ollislaš lahkonanvuogi, mii váldá vuhtii earenoamáš guovllu buot oliid.

Sauli Niinistö

Dásseválddi Presideanta

Sisdoallu

9	ÁRKITALAŠ MÁILMMI BIRRA	Murmánska, Salehard, Muzhi, Barrow, Iqaluit, Nuuk, Romsa, Háhpárándi ja Soađegilli.
19	RUOVTTUŠ DAVVIN	Golf-rávnji liekkas ja duottar; Golbma gártta; Gávcči stáhta; Logiid mielde álbmogat. Mánggakultuvralažan šaddan Mu Roavenjárgan, Anna Stammller-Gossmann
33	RIEVDDALLI DÁLKKÁDAT	Jiehkki suddá, mearra loktana; Liegganeapmi jođálnuhttá iežas; Mirkkut guovdu ráinnavusođa; Otsonas šihttojuvvui, dálkkádagas ii; Eahpesihkarvuohta lassána. Dutkit árvádusa čoavdime
45	DAVVI- ÁRDNAÁITI	Mearas lea mearkkašupmi; Nuortadavveoalli ealáska; Ruovderátitnai ságastallamis; Kiinná fanjuha Ruonáeatnamii. Buresbirgejupmi doajáhagas – geat duvdásit eret? Sámi meahcci buktá láibbi beavdái
61	RAKEAHTAIN OVTTASBARGUI	Bahkadas árkitalaš ráđi uvssaid duohken; Diehtaga ja dutkamuša fierpmádagat; Strategijat ja ulbmilat. Árktis gohču – gullágo Eurohpa? Eurohpa uniovdna lea árkitalaš doaibmi Mu Akyreyrinan, Leena-Kaisa Viitanen
77	BARENTSA FIEPMÁDAGAT	Kalohttaovttasbarggus Barentsa guovlun; EU doarju ovttasbarggu. Barentsa identiteahutta duddjojuvvo bihttá bihtá mielde Mu Murmánskan, Sari Pöyhönen
91	SUVDLIS GÁRGANEAMI GUVLUI	Árkitalaš guovllu boahtteáigi

ÁRKTALAŠ MÁILMMI BIRRA

© Arto Vitikka

Árktalaš avádagat

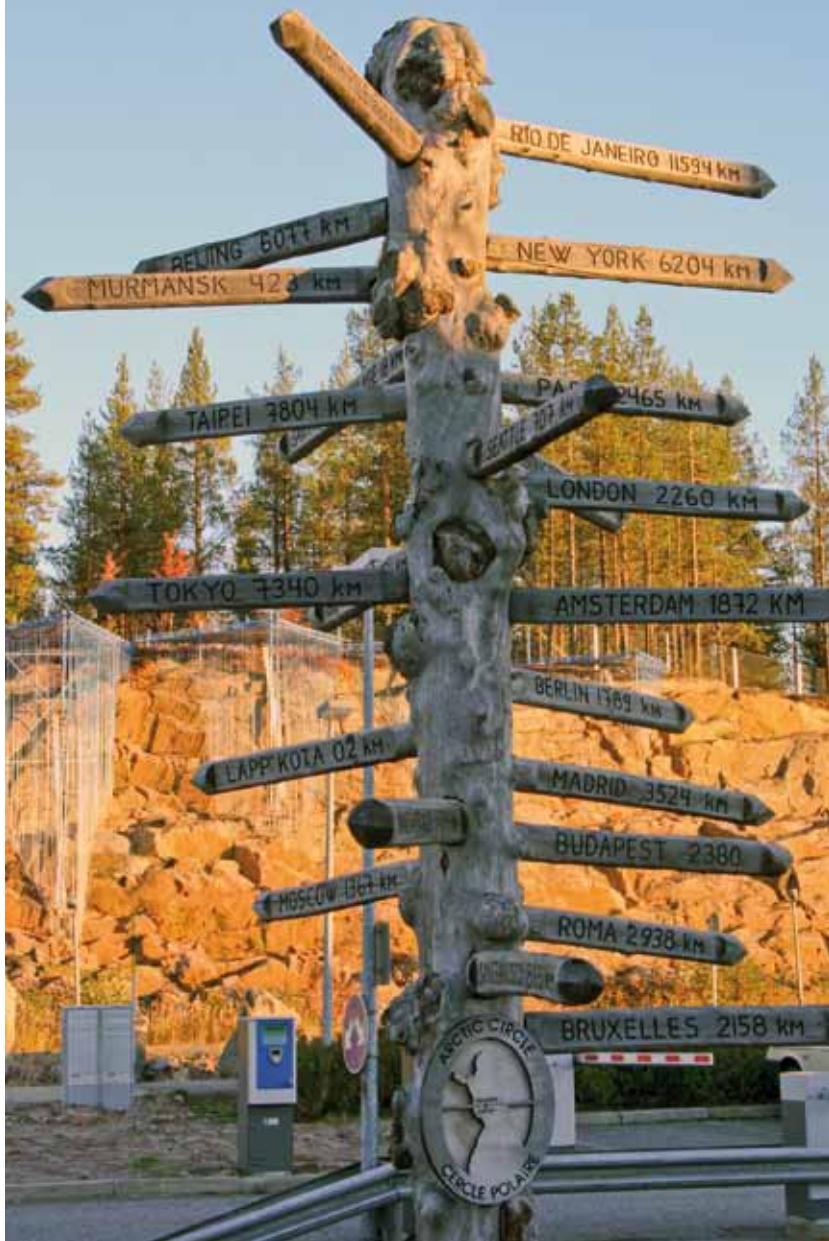
Árktalaš guovllus váilu álgú ja loahppa. Dat lea šiitemeahttumit leame, muhto dan meroštallan suoibu. Šaddodieðaolbmuin, jieknadutkiin, geologain, dálkediedaolbmuin ja politihkka-riin leat guđiinnai iežaset vuohki hupmat árktisas: šattolašvuhta, gírsi, čuovga, liekkasuohadillesodju, politihkalaš vuogálašvuhta.

Árktalaš guovlu lea polárguovlu davvin, duot jienja gokčan mearra, gárttaid badjeravdda vilges viidotat váile maidege olmmošdoaimma merkemiid.

Dat leat davviguovllu guorba váldoi-

mearragáttit, jieknasullot ja golmma nannáma dehege Eurohpa, Ásia ja Amerihká ravddat. Daid ovddabealde guolástuvvo, ohccojuvvo gásssa, fievrriduvvojít gávpe-gálvut gáiddos eatnamiin eará gáiddos eatnamiidda, iige daid ovddabealde leat mihkkege šat dego lei vel dušše moaddelogi jagi dás ovdal.

Arktalačcat leat maid rittuid gávpat ja gilit, modearna universiteahhta- ja ealáhusguovddážat ja áiggi hilgun biekus gáttiid dálut. Dan leat siseatnama daňasviidodagat, čuoikajeakkit ja vuollegris vuovddit; dan leat johgáttiide loktan

© Arto Vitikka

geardedálut ja sevdnes ijas njivžu gássagit tiid dollanjuokčamat.

Dan leat logiid mielde gielat ja álbmagat, maid ruovttuguovlun duot viidodagat leat leamaš álágigge. Dan leat modearna stáhtaid rájít, hálddašanguovllut, váldoi-gielat, soalddátdoarjjabáikkit. Dan leat turisttat ja vuovdebargit, molssastudeanttat ja boazodoallit, biilavuoddjit ja duodjárat.

Árktalaš guovlu lea geavli, man davvi-poláragierdu čatná oktii. Guovdu dan leat mearra ja dan jiekŋa, ravddain galbma sullot, jiehkit, nannámat ja gávcci stáhta. Sulaid nealji miljvnna olbmui dat lea ruoktu.

Duovdda orru leame seammalágán, geahčai dan poláragierddus davás dehe luksa. Árktalašvuodas ii leat čielga rádji. Golf-rávnnji liggen Davviriikkain poláragierdu ludde orrojun guovlluid, vuvddi ja váladoluttaid. Ruošša bealde duovdda molsahuvvá vehážiid mielde nannándálkkádaga muorahis duottarin. Alaskas ja Kanadas poláragierdu skavveha árktalaš sulluid ja mehciid, Ruonáeatnamis dat čuohppá jiehki guovdat.

Hohpos šleädgganas guovllu gávpogiida ja giliide doalvu hui earálágán eallindiliide. Buot daidda lea mihtimas dáid

Árktalaš guovllu
stuorimus gávpogis
Murmánskkas urbána
oidnosa birastahttet
geardedálut, mat bad-
jánit muorahis filttiid
mielde.

© Arto Vitikka

áiggiid muhtinlágán doajáhat, nuppástusa
mañnejdilli dehe dan vuordin.

Čuołddus 1: Murmánska, Oarjedavve-Ruošša

J oðasbiila julaida Lenina prospekta mielde. Váldogáhta guoras leat otná vuogi miel bivttasgávppit ja sushi-restauráñjet, horisonttas muorahis duottarfilttiide huksejun ruojoslágán ele-meantadálut. Guhkes vuotna, man nuortagáttis leat gálvodámpat, guolástanfat-nasat ja nohkameahttun loktenmašiinnaid ráidu. Váimmusiekjnadoajár Lenin veallá vuotnagáttis ja lea áñkoraston dohko mu-sean, davás manadettiin ovddal boaháti gidejuvvon soalddátgávpot. Árktalaš guovllu stuorimus, sulaid 300 000 orru gávpot Murmánska lea jahkeviissaid vuordán loh-piduvvon loktaneamis energijaindustriija

ja logistihka guovddážin. Buot stuora plánat leat sitkadit bisson dušše plánan. Muho čoahkkáigáhčange ii vuhtto: Murmánska lea huksejuvvon Sovjetlihtu boartan davás ja jienahis hámman stuora mearaid ravdas lea juoga, maid Moskva dárbbaha álohii.

Čuołddus 2: Salehard, Oarje-Sibirjá

S áhchanprámma sáhčá govda joga rastá biillat givttastis, vaikko báikegottis dol-vot luottat dušše lagašgiliide, eai gosa-ge guhkkeli. Báiki lea davábealde Uralváriid vuolde. Ob-eanu oarjegáttis lea Labytnangi, gosa toga johtá Moskvas guokte jándora, dolledettiin geažos áigge nuorttasdvavá ja Uralnoaskki guvlui. Nuortagáttis lea Salehard, čuđiid jagiid áigi vuodđuduvvon Ruošša gáiddoshálddahusbáikki árbolaš, gássarudaiguin jođánit jábálduvvi gáv-pot. Birastahti luondduduovdda lea

© Markku Heikkilä

Miniatyras boahtte-
áigge Salehardas leat
dievva futuristtalaš
huksehusat, main oassi
leat juo garvát ja oassi
easka plánain.

Ovdalaš áiggiid orrut leat boahtán Mužii Urala rastá Komis, ja dálá áigge báikegotti komilaš kultuvra čoahkkana ruovttoguovlodállui.

davásguvlui jalges ja vuollegis duottar, muhto gávpoga jietnaduovdaga hálddaša čuołddaidjuntenmášiinnaid boŋkkas. Salehardii lea loktanjan ja loktanit áibbas oðða almmolaš huksehusat, museat ja konfereansasálet. Gávpogis lea fiinna dáiddaskuvla ja moskeija, mii čeaská ruonávielgadin. Jábálašvuohta boahtá guovllus, mii rahpasa Salehardis davás. Stuora Jamalnýarga lea gássabuvttadeami álgogáldu, gos gássa vuolgá mátkásis Eurohpa gievkkaniid ja industrijá uvnnaid guvlui. Jamalis orrot maid njenecat, boares boazoálbmot, man bohcot leat álohhii johtán lupmosit muhto man ruovttoguovllu dál luddejít gássabohciid suonat. Mot dát ášsit heivehuvvojít oktii, de dat čoavdá dáþap boahtteáiggi.

Čuołddus 3: Muži, Oarje-Sibirjá

M uhtin kilometta-ra fanasmátkki duohken Muži čoahkkebáikkis Ob-eanu oalgesuori mielde lea olgomusea, mii lei ovdalašáiggiid ealli gilli. Oaffarat, mat leat oidnysis ja oaffarbálgá guoras – bohccoduollji, náhkkestevvelat – leat goitge eavttit ja ávdin gillin šaddan bassi muorat dovdojuvvoyit velnai. Guossi ii ábut boahtit dán gieddái, jos son ii máhte gudnejahttit maid oaidná. Ofelačcat dikšot bargguset bures. Muži lei guhká hantiid orrun guovlu, de bohte komit oarjin ja hantit čáhkkeje doaresbeallái dán gillái, mii lea dál musean, valljás guollečázi ravdii. Hantiid gilli gierddai sovjetáiggi iežas áiggi, dassážii go dat dulkojuvvui leat "almmá perspektiivva" ja dat jaskkodii eret. Dál Muži čoahkkebáikkis juohke báikkis gullá dušše ruoššagiela, komi ja hanti gielaid máhtolaš olbmuid ferte ohcat ovta háválassii.

Ii Mužiige mihkkege luottaid boađe gostege, muhto doppe leat 3000 orru, interneahhta ja báŋkoautomáhta, guoras Ob-eatnu lea ráktadámppaid dievva ja restauránnja goahkka lea mutkon Uzbekistana Taškentis. Hantiid boares orrungsajit leat biedgguid eatnoguorain, fatnasiiguin beaivebottaid mátkiid duohken. Sii ovddastit álbmoga, giela ja kultuvrra, man álmotdiedadutkit atne jábmin juo 1800-logu loahpas ja man máŋgas atnet dakkáražžan ain. Dološ guovžarituála lea seilon birzziid bárzziid dáid beivviid rádjái, muhto dan máhttít leat juo hui hárvenačcat. Hieimmas čuodjá Sibirjá stuora jaskatvuohta. Muhto johkavuvddiid sovkalemiin sáhttá ain gullat hantiid dološ mualalusaid.

Fállábivdu gullá Barrowis vel árgabeaivái. Dasa laktása maid Alaska davvigátti eanemus govve-jun muitomearka.

Čuołddus 4: Barrow, Alaska

Fállá erttédávttit leat biddjon gád-deidepressmái čibmás monumeantan, mii furkejuvvu juohke guossástalli kamerii. Guossit eai leat liiggás olu. Dát lea Alaska davimus gáddi, iige Amerihka nannán joatkahuva dás šat guhkkelii. Gáttis álgá áhpi, mii lea buktán deike birgen-lági nu guhká go Amerihkas leat leamaš olbmot. Dat dárkuhu duhátjagiid. Vuššon fállá buoidi lea dilddisteaddji ja čadačuovgi, dan náhkki assái ja čáhppeſránis, monemaš lea stuora hersko. Fállábivdu lea muđuid gildojuvvon, muhto álgóálbmogii dat lea árbevirolaš vugiid mielde lobálaš ja dáppe fállá goddin lea álohii okta suohtaseamos bottain. Fális lea čanastat kultuvrii, mii lea earáhuvvan ja lihkkanan vuoduidis ráje, giellanai lea molsahuvvan odda boahtiid mielde engelasgiellan. Galbma soađi áigásáš rádárstašvnnat lea Barrowis hilgojuvvon, diedalaš dutkanstašvnnat leat báhcán. Orrut ovddastit girjás čoakkálđaga iešguđet guovlluin boahtán joavkku, dego leat dávja davvin Amerihkas. Áhpi lea doppe, gos dat lea leamaš álohii, gáddesáhcu lea gilis gitte. Fállát ja jiekŋaguovžżat lea dáppe ain. Muhto mearra meannuda eará láđje go oval. Dat jiekŋu maŋnel, dat lea amas, eaige boares dieđu máhttít máhte dan šat lohkat.

Čuołddus 5: Iqaluit, Nunavut, Kanada

Coakkánlanjas ahkeolbmuid joavku ságastallá ángirit inuktitudagillii. Manname lea dehálaš suokkardallan. Dárbbahuvvojt sánit, mat gielas eai leat. Mot sáhttá govvidit abstrákta nup-pástusa gielain, mii viggá ráhkadit sániid konkrehtalaš áššiin? Dát báiki lea Baffina sullos Kanada nuortadavveoasis, muhto dál galgá meroštallat áššiid, mat bohtet guhkkin eará sajes: šaddovisteida, otsonageardi, olles joavku sierralágán divrrit. Boaran cubista suokkardallama gaskkas gáfe *I Love Las Vegas* -gohpus. Iqaluit lea Nunavuta territorija oaivegávpot, ja dáppe iežas giella eallá, vaikko engelasgiella leanai váldogiella. Inuihtat leat iežaset territorija eanetlohkun ja demokratijas eanetlohu dárkuhu váliddi – váldi áššiide, luondu-riggodagaide, maiddái iežas gillii. Dattege hálldahusbargguin leat olu láigobargit Ottawas ja eará sajes Kanadas. Skuvlejup-mi lea hástalus, statistihkat, mat govvidit sosiála diliid, leat surgadat, bargguhisvuoh-ta lea dábálaš. Hámmanis nissonolmmoš máhcćá fatnasiin meara nalde fárustis máŋga aiddo bivdojun varranaga njuorju: almmá njuorjuid haga dát gáttit eai livčče ásaiduhhton.

Árbevirolaš kultuvrra ja iežas giela seailun lea váhnemiid veagas, ja go máilbmi earáhuvvá gillii ferte hutkat ođđa sániid.

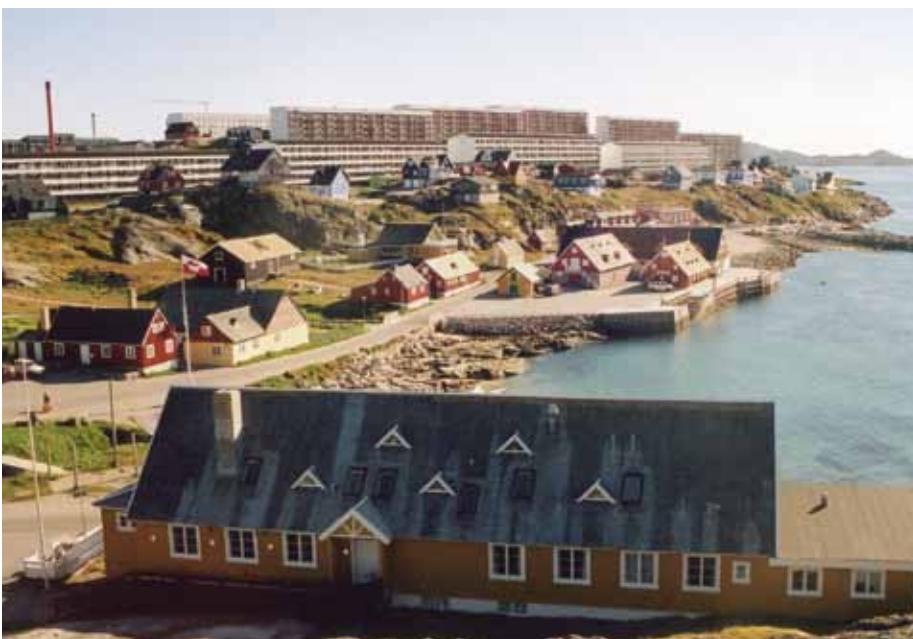
© Markku Heikkilä

Čuolddus 6: Nuuk, Ruonáeanan

Girjjagin molejuvvon unna dáložat oidnojít dego botkuhuvvon miehta filttiid. Leat mánggat almmolaš visttit, maid arkitektuvra lea smihttojuvvon fuolalaččat. Oidnysis leat maid stuora, guhkedáleš elemeantageardedálut ovttá áigodaga ja jurddašanvuogi monumeantan. Dánmárku hálidii buktit modearna eallima ruonáeatnanlaččaide, muhto geahččaleapmi lávket njuolga modearna eallimii doalvvui dušše sosiála buncaraggáid čoahkkaneapmái. Dál Ruonáeatnamis lea nanu ieštivren ja stuora riikkaidgaskasaš energija- ja ruvkefitnodagat čoalkkuhit báikkálaš mearrideddjiid uvssaide. Kiinná hálida ávdnasiid dáppenai, ja energija

hálidit buohkat jos fal juostá gávdnet.

Nuuka hámman lea etáhppan luopmofat-nasiidda, mat bohtet guhkkin. Dat buktet turisttaid geahččat jihkiid, maid sii hálidit oaidnit nu guhká go daid vel sahttá oaidnit. Galbmačuvges jiekjavárit govddodit čiekjalalisit mearas dálkkádatturisttaid il-lun dehe leabohisuoda fáddán. Ruonáeat-nama oaivegávpot lea mángga lágje ođđa áigodaga ovddas. Dat hálldaša issoras stuora guovllu, mii niegada iehčanažžan šaddamis, vaikko oba sullos leat vuollel 60 000 olbmo. Jos nuppástusa áigu hálldašit, de buot olmmošlaš kapasitehtii lea stuora dárbu. Geasi 2012 odasin lei 14 ođđa oaahpaheaddji gárváneapmi universi-tehtas.

© Markku Heikkilä

Nuukis leat huksejuvvon guhkes ráidodálut, vaikko Ruonáeatnamá árbevirolaš orrun lea leamaš hui unna servosaččain, mat leat hui guhkkin nuppit nuppiin.

© Annika Blomster, www.barentsinfo.org

Davvi-Norgga stuorimus guovddáš Romsa lea sullui huksejuvvon hámmangávpot, mii čevllohallá dál universiteahtain ja kultuvrrain.

Čuołddus 7: Romsa, Norga

Teahteris čajáhallojuvvo musikála *Les Misérables* (Gurjjit). Dáiddamusea čajáhusas lea riikkaidgaskasaš nástin rámiduvvon David Hockneya dáidda. Musihkkfestivála lea boahtime gávpogii, dego maid filbmafestivála. Guovddáža gáttit leat dievva eallima, restaurájnjaat ja kafeat. Universiteahtas studeanttat váldet beali máilmimi ássiide. Hurtigruten-dámpa addá jietnamearkkaid hámmanis mátk-kistis davás dehe lulás. Gávpoga girdišilju čuozáhatlisttus leat sulaid 30 čuozáhaga: Oslo, Svalbárda, Palma, Antalya, Arhangelsk, Davvi-Norgga eará gávpogat. Norga lea mearredidolaččat huksen Romssas iežas árktaš guovllu guovddáža ja boadusin lea várvešis ja ealli gávpot. Romssas hákso mearra, ja meara guvlui gávpot geahčča, rikkisin ja iešsikharin.

Čuołddus 8: Háhpárándi, Ruotta

Duortnuseatnu lea jahkečuohtasaš gávpejohtolat Mearrabada moskki rájes gitta Sámi mehciid rádjái. Jagi 1808 duot eatnu lea leamaš guovtti stáhta

rádji. Dalle Ruota nuortaoassi laktojuvvui Ruššii Suoma stuorafurstagoddin, mii áiggi mielde šattai iehcanažžan. Joganjálmmis Suoma bealde leamaš historjálaš Durd-nosa gávpot oačui searvásis ráji nuppe beallái Ruttii vuodđuduvvon Háhpáránddi unnagávpogačča. Guhká rádjegávpogiid eallima steampilastte duollovisttit, mat dál leat pássafriddjavuođa ja sismárkaniid mielde ollásit heattihuuvvon ja leat báhcán eret anus. Lea riegádan oktii šaddi dup-pálgávpot, mas ii šat fuomáš gokko rádji dárkilit manná. Háhpáránddis Ikea šiljus libaidit Ruota, Suoma, Norgga, Ruošja ja Sámi leavggat ja máksit sáhttá suoma- ja ruotagillii, euroguin ja ruvnnuiguin.

Gávppit leat goappašiid bealde ráji eambbo go olmmošlohku attálii ákka jáhkkit. Ráje nala lea šaddan okta oba Barentsa guovllu gávppálaš guovddážiin, gosa olbmot bohtet juobe máŋgaglogiid miillaid duohken. Guovllu ásайдuvvan šattai gávpebáikin viiododahkii, mas eai lean rájít. Dan odđa loktaneapmi álggii, go rájít masse fas mearkkašumis.

Rádjegávpogat
Háhpárandi ja Duortnus
leaba šaddan duoða-
lačcat oktii dan maŋŋel
go sihke Ruotta ja
Suopma searvvaiga
Eurohpa uniovdnii.

© Thomas Nilsen, www.barentsinfo.org

Čuołddus 9: Soađegilli, Suopma

Oddaa beaveruoktu lea huksejuvvome. Oddaa visttit lea lávvejuvvon. Oddaa áššehasat oidnojít unnagávpogačča fitnodagain. Suohkana viidodahkii Suoma Sápmái, lea rahppojuvvon oddaa nihkkelurvke. Doppe lea maid golleruvke, ja dan lahkosiin lea dahkkon máilmamiluohká málbmagávnus – suodjaluvvon ábi vuolde. Lagamus ruovderáttí lea Roavenjárggas badjelaš logi miilla geahčen. Dattege Soađegilis smihttojuvvovo, gos sáhtálii leat gávpoga boahttevaš stašuvnna báiki. Jurdagiin rátti gessojuvvovo gitta Jiekŋameara rádjái, logiid miillaid davvelii, Davvenuortaoali metállajoatkkan.

Muhto stuorimus doajáhat lea vel álgge-keahttá ja juostá lea máilmimárkanhat-tiid gánnáhahttivuohtarádji, mii mearrida dan, makkár lea Soađegili boahtteáigi. Unnagávpogačča olmmošlohu lea guhká geahppánan, go 2011 dat jorggihii stuorрут rukkiid mielde. Báikegotti lea doallan ceaggut Suoma davimus garnisovdna. Soađegili namma lea dovdojun maid gaskaja filbmafestivalas, mii álohiit geassá máilmimbekkán bagadalliid. Dál ovddas sáhttá leat doajáhat, mii dahká das stuorru rukkegávpoga. Jos márkanfámum eai mearrit nuppá lágje.

© Kalervo Kärsänlahti, Sodankylän kunta

Jos buot plánat
ollašuvvet, de
Soađegilli rievda
jaskes eallimis oktan
árktalaš rukdedoaim-
ma guovddážin.

RUOVTTUS DAVVIN

© Jouni Näkkälä

J uohke árgabeaivve Suoma, Ruota ja Norgga váldegottifirpmiide leavvá odasprográmma, mas ii hubmojuvvo suoma-, ruota dehe dárogiella. Sámegielalaš Ođđasat-sátta manná váldegottiid rájiid rastá aivve dego fuomaškeahttá. Kvártta guhkkosaš sád-dagiin Sápmi ihtá dakkárin go dat lea. Modearnan ja mánggbealálažžan, searvvušlažžan ja russolassan. Dán aiggis eallime, eallinaga. Soaitá leat nuppelágán go maid mánggat miellagovat guovllu olggobalde bohtet. Dievdojodiheaddjit leat dávjá dreassa nalde ja kraváhtta čeabehis, eaige ivdnás sámi biktasiin.

Árktalaš guovlu ja dan orrut ellet dálá áiggis, muhsto geat sii leat ja gos sin ruoh-tasat leat?

Dál árktalaš guovllus leat njeaallje miljovnna orru, sis sulaid 300 000 ovd-dastit eamiálbmogiid. Guovllu historjá manná duhátjagiid duohkái. Geadgeáigásáš gávdnosat leat mánggain báikkiin. Eai dát rittut, johkaguorat ja eanaviiodagat gurrosat leat leamaš. Doppe leat olbmot eallán, gávppašan ja dohko leat huksejuv-von iežaset kultuvrrat jiekŋabaji manjel doložiid rájes.

Dáláš Kanadai eurohpalaččat bohtet náhkkegávpeolmmájin, vuolggahussárd-nideaddjin, odđaássin, odđa šaddi stáhta eiseváldin. Sii deaivvade álmogiiquin, geat gohčoduvvojtit indiánan ja inuihant. Maŋbut gohčoduvvoje guhká indiánagie-laid mielde eskimon, muhsto dálá aigge sátni adnojuvvo eahpekorrektan. Hudsonvuona birrasis duoid álmogiid ja ránskálaš ja brihtalaš náhkkegávpeolbmáid deaivvadea-mis šattai juoga, mii dálá aigge adnojuvvo iežas álmogin, metissan.

Alaskas olmmoš lávkii vánddardettii-nis Ásia nannámis Amerihka nannámii árvvu mielde 15 000 jagi dás ovdal, ja doppe lea orrojun dan rájes. Odđa aigge eurohpalaččat bohte Alaskai maiddái nuortan go Ruošša bahkkii ain fal guhkkelii. Muhtin aigge Alaska lei Ruošša imperiuma njáiku Davvi-Amerihkas dassázii go dat vuvdui Ovtastuvvan stáhtaide 1867.

Ruonáeatnamis vikiŋŋat ceggeje reaissuineaset duhát jagi dás ovdal koloniija, mii sulaid 500 jagi maŋnel jaskcodii ja heavvanii. Dánskalaččat gárte dohko vehážiid mielde ođđasit 1700-logu rájes ja Ruonáeanan sirdásii Dánmárkku kolonii-jan. Ovdal vikiŋŋaid ja dánskalaččaid ja

© Lawrence Hislop, www.grida.no

Ruonáeatnanbeana lea okta máilmimi
boarráseamos beananáliin. Gievrras ja
sitkes nálli lea adnon duhát jagiid
reahkabeanan ja bivddus.

Inuksuk

- Badjálaga bordojuvvon gedđgiin huksejuvvon mearka, mainna Kanada árktaš guovllu orrut, inuihtat, leat lađastallan duovdaga ja mainna leat merkejuvvon dehálaš báikkit.
- Innunquaq lea badjálaga bordojuvvon gedđgiin huksejuvvon olmmošfiguvra.
- Dálá áigge dat lea oba Kanada árktaš guovllu symbola. Nunavut-territorija, mii lea Kanada davviosiin, levgii lea govejejuvvon inuksuk. Vancouvera dálveolympialačaid 2010 symbola lei fas innunquaq, vaikko gilvvut eai dollojuvvon árktaš guovllus.

Kanada árktaš osiin guossástalli ii sáhte leat beaškekeahttá Inuksuk-mearkka njeaiga, mii dás herve dálú seainni Nunavuta territorija oalvegávpogis Iqaluitis.

© Markku Heikkilä

Guolástus lea okta
Norgga Lofohtaid
deháleamos ealáhusain.
Sullot leat beakkánat
dorskebivdobáikkiin,
daningo dálvet dorskkit
vudjet Barentsábís Lo-
fohtaide goððat. Guolit
leat furkkoduvvon
árbevirolaččat goika-
demiin.

sin áigge sullos leat orron mánggat sierra muotkunbárrun Kanada árktalaš sulloin boahztán kultuvrrat, dáláš inuihtaid mätarádját ja -áhkut.

Islánddas ii orron oktage ovdal go vikinjnat bohte dohko.

Davvi-Ruošša ja Sibirjá leat leamaš mánggaid álbmogiid, gielaid ja kultuvrraid girjjagahttin guovlu, gosa Ruošša stáhta čarvestat olii vehážiid mielde hállda-husbáikkiid, girkoolbmuid, soahteoavkkuid ja gávpajohtolagad bakte. Aitosáš demografalaš doajáhat álggi easka Sovjetlihtu, bággiokollektiviserema, plánenekonomiija, rukkiiid ja energijaindustriija mielde. Dat áigodat earáhuhtii davvi-guovllu álbmoga ja kultuvrralaš ráhkadusa issoras olu.

Davvirikkain lea veadjemeahttun geassisit čielga ráji dasa, goas sápmelaččaid ja válndoálbmoga historjját čuohppagohtet nuppiideaset. Sihkar lea, ahte sámi guovlu lea leamaš ovdal viiddit – Suomas sápmelašvudot báikenamat leat miehtá Suoma. Dálá dilli lea guhkes kultuvrralaš, sosiála ja ekonomalaš gárggiidanlávkkiid boadus. Maiddái ii-sápmelaš orrumis leat davvin ruohttasat čudiid jagiid duohkái, eai-ge álbmotjoavkkuid rájit leat čielgasat dadi buorebut sámi guovllus go eará sajesge.

Iige dálá máilmmiss identiteahhta leat šat orrunbáikkis gitta. Sápmelaččain hui stuora oassi orrot guhkkkin eret aitosáš sámi guovllu olggobealde. Seamma lágje davviguovlluide fárrejít geažos áigge oðða

boahttit lulliguovlluin.

Turisttat, studeanttat, mearraolbmát, láigobargit, dutkit – buohkat dát gávdnojít árktalaš guovlluin man beare beaivve.

Golf-rávnnji liekkas ja duottar

Golf-rávnnji liekkasváikkhuhusa mielde Norgga, Ruota ja Suoma davviosiid ja Ruošša nuortadavveosiid eallindilit eai mearkkašahti lágje spiehkas eará eatnamis. Davvi infrastruktuvra lea dáin guovlluin lávga čadnon váldegotti ollisvuh-tii. Dát váikkuha maid ealáhusaide ja or-runráhkadussii. Suomas eanangilvojuvvo dakkár govdodatcehkiin, mat Davvi-Amerihkas ja Sibirjjás leat čielga duoddar.

Davvipolas ja dan davábealde leat gávpogat ja gilit, maid historjá laktása váldochuktuvrraid almmolaš gárganeapmái: guolástussii, vuovdedollui, rukkedoibmii, hálddahussii. Erohusat eará eatnamii bohtet lagamusat hárves ásайдuvvamis, guhkes mätkegaskkain, eanandoalu unnodagas ja diedusge geografiijas – šattohis diliin ja čuovgga ja seavdnjada molsašuddamis. Davvipola davábealde beaivi ii luoitte guovdasgease ollenge iige skábmádálve loktan.

Ruošša sisosiin árktalašvuhta lea juoidá čielgasit earenoamáš. Industri-jalágádusat, rukket ja orrunguovddážat sáhttet leat luottahis mätkkiiid duohken ja áidna doaibmi oktavuodat leat girdiid, helikopteraid dehe geaseáigge dámppaid ja fatnasiid veagas.

Hantit leat
okta Ruošša
máŋggain
álgóálbmogii.
Sii leat dálá
áigge sulaid
28 000, main
váile bealli
hupmet hantiid
giela.

Dát váikkuha maid orrunślädjii ja álbmoga ruhtastuvvamii. Omd. stuorimus árktalaš gávpogat Ruoššas leat mihtilmasat sovjetekonomijja ráhkadusat, dat leat huksejuvvon deavdit dihto stáhtalaš dárbbu. Orrut dain leat eanasin vuosttaš dehe guhkimusat nuppi buolvvas. Sii leat boah-tán deike bargogohčosii dehe buoret dietnasa manjis ja dušše hárve lea plánen vásihit oba eallimis davvin. Orrun lea mihá gievrrabut ruhtastuvvan doppe, gos dat lea šaddan lunddolaččabut.

Ruonáeatnamis orrot dušše rittu smávvaovttastumiin, daningo siseanan lea

doppe jiehkkin. Kanada lea geografalačcat hui árktalaš stáhta, muhto riikka davviosiin orrot unnán olbmot ja biedgguid, iige doppe leat Ruošša lágán lossa árktalaš guovllu minerála- dehe energijaindustriija.

Golbma gártta

Golbma gártta muallit buot mávssolaš áášsiid das, geat árktalaš guovllus orrot.

Vuosttaš gárta mualta orrundeahitis-vuoda. Guovllus ii gávdno oktage mil-jovdnagávpot. Badjel čuodi duháha olbmo

Syktyvkar
lea Komi
dásseválddi
oaivegávpot.
Seamma báik-
kis lea leamaš
orrunguovddáš
juo 1500-logu
rájes. Máŋggat
dáláš visittiin
leat huksejuv-
von sovjet-
válddi áigge.

Davviguovllu orrunguvddážat

čuoggát leat aitosaš árktaš guovllus guokte: Murmánska ja Norilsk. Guovllu guoras dat leat moadde lasi, dego Anchorage, Arhangelsk ja Oulu. Logiid duháhiid olb-muid gávpogat leat guovllu mearkkašahti guovddážat, dakkárat dego Suomas Roavenjárga, Norggas Romsa, Islánddas Akureyri, Alaskas Fairbanks ja Ruosšas Salehard ja Jakuck. Mánggat spáppážat mualital hui unna servošačain, maid lahka eai leat eará merkemat: Resolute Bay, Longyearbyen, Inuvik, Teriberka, Tiksi. Stuora viidodagat Sibirjás ja Kanadas leat aivve gurrosat juohke dinggas, mii čujuha orrumii.

Badjel čieža miljárdda olbmo planeah-tas davviguovllut leat mearkkašahti spieh-

kastat. Dat leat hirbmata stuora viidodagat, main mihtirmaččamus sárggus lea olbmo doaimmas dehe anjke olmmošorrumis guoros sadji. Gosa olbmot leat ásaiduvvan, de dat lea čoahkkanan čoahkkebáikkiide ja gávpogiidda. Urbaniseren vuhtto maid doppe, gos olbmot leat unnán. Omd. Kanada davviosiid Nunavuta hirbmata stuora territoriija ráhpidis 30 000 orrus juohke viđat orru oaiivegávpogis Iqaluitis.

Gávcci stáhta

Nubbi gárta mualala stáhtaid ja hálddahušguovlluid rájiin. Dat čájeha gávcci stáhta, maid rájít ollet árktaš guvlui. Muhto dat ii čájet ovttage

oaivegávpoga, daningo Isländda Reykjavík lea dátuai poláragierdu lulábealde. Árktalaš stáhtaid guovddážat – Moskva, Washington, Ottawa, København, Stockholm, Helsset, Oslo – leat buohkat riikkaideaset eará guovluin, ja oaivegávpoga geahčanguovllus davviosait gullet periferijai.

Duot gárta čájeha maid, mot málmmi vuibmestáhtain Ovtastuvvan stáhtat ja Ruošša leat njuolga mielde árktalaš guovllus muho Kiinná lea dan olggobéalde, ja mot Eurohpa uniovnnra guovlu ollá maid ijahis ija váldegoddái.

Dat čájeha, mot árktalaš riikkain Suomas ja Ruotas ii leat davviguovllus gáddesáhcu ja mot eará riikkaid hámma-

nis beassá juohke báikái, mii davvimearaid gierragis ja gierraga vuolde ihkinaš gávdnoge. Doppe gos Lullinannámis ii leat oktage stáhta, de davvi poláragierdu árktalaš geavlli nalde juohke eananyido-dat gullá soapmásii, maid árktalaš meara ássameahttun sullot.

Logiid mielde álbmogat

Goalmmát gártaas leat oidnosi árktalaš guovlluid álbmogat, ja dat lea hui sierralágán go gárta, mii čájeha stáhtaid. Álbmogat leat olu, logiid mielde, ja gártaas vailot buot bastilis ráddjemat. Ceakkorájiid ja stáhtaid hápmahuvvan lea davvigeahčanguovllus nuorra dáhpáhus.

Árktalaš álgoálbmogat giellajoavkkuid mielde

Doaba ”álgoálbmogid árbevirolaš diehtu” lea okta guovllu ságastalla-ma čoavddadajaldagain. Dat muitala dievaslačcat birrasasaset vuogáiduvvan kultuvrrain ja buolvvas nubbái árbahuvvi iežas eallinbirrasa čiekŋalis ipmirdeamis. Dálá áigge dajaldat muitala maid dálkká-datrievdama leahthus, daningo boares vierut lohkot ja dulkot luonduu eai šat vealta-keahttá doala.

Árktalaš guovllu álgoálbmogat leat mielde globála earáhuvvamis seamma ládje go buot earátge ja vuogáiduvvet dasa. Dálkkadatrievdan váikkuha árbevirolaš ealáhusaide, muhto nu leat váikkuhan maid álbmotstáhtaid riegádeapmi, girku gievrun guovllus, skuvlauvgádagat ja

sisoahppolágádusat, Sovjetlihtus bargon kollektiviseren, alkohola, ođđa ealáhusat ja eallinvuogit sihke ođđa teknologijat ja modearna diehtojohtalus. Dáidda doajá-hagaide álgoálbmogat leat vuogáiduvvan guđetnai iežaset vuogi mielde, iige mannanáigái sahte šat máhccat, vaikko árbevierut adnolege gudnis.

Álgoálbmogat leat historjjás áigge geavahan dihto eananviidodaga iežaset árbevirolaš ealáhusaiguin bargamii. Juridihkalaš eananoamasteami doaba lea duoidda guovluide goitge boahtán easka modearna stáhtahápmáhuvvama mielde. Gažaldat álgoálbmogiid vuogatvuodas eatnamii leanai leamaš politikhkalaččat hui gealdagasas ja váttes ássi čoavdit.

Davvi-Amerikas leat ollašuhttojuvvon álgoálbmogiid ja stáhta gaskka dávjá hui guhkes ja mohkkás eanariektešehtadallamat, maid bakte leat máhcahuvvon báikkálaš servošiidda hálldašanrievttit eananviidodahkii ja dan luondduriggodagaide. Ruoššas seamalágán mekanisma ii leat. Davviriikkain Norgga davviguvlui Finnmárkku letnii Finnmárkoláhka addá báikkálaš olbmuide eará riikkaosis spiekasteaddji mearri-danválddi guovllu eanangeavahussii. Muhto láhka ii guoskka dušše sápmelaččaid, muhto guovllu buot olbmuid.

Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna ILO-soahpamuš nummár 169 dáhki-da álgoálbmogiidder rivttiid árbevirolaš eananviidodagaidasaset. Árktalaš guovllu riikkain dušše Norga ja Dánmárku leaba dan ratifiseren. Suomas ratifiseremis lea ságastallojuvvon jahkebottaid beasakeahttá ovddos. II leat bastojuvvon mearriduvvot, maid ratifiseren geavadis mearkkašivččii. Báikkálaš dásis lea maid ságastallon olu ja muhtimin giivát das, mot vejolaš eananrievttit guoskaduvvole ja gii deavdá sápmelašvuoda meroštallama, mii virggálaččat vuodđuduuvvá gillii ja iešidentifikašuvdnii.

Suomas sápmelaččaid sajádat álgoálbmogin lea čállojuvvon vuodđoláhkii, mii dorvvasta sidjiide kulturiešstivrema sin iežaset gillii ja kultuvrii.

Buot davimus

- Máilmomi davimus čiežabeaivášaš aviisa: Lapin Kansa, Roavenjárga, Suopma.
- Máilmomi davimus čoahkkebáiki: Longyearbyen, Svalbárda.
- Máilmomi davimus universiteahhta: Romsa, Norga.
- Máilmomi davimus mohtarluodda: Giepmá-Duortnus, Suopma.
- Máilmomi davimus meksikolašrestauráŋja: Pepe's, Barrow, Alaska.
- Máilmomi davimus čuokkis: Davvipola.

Sámi leavga šattai virggálažjan jagi 1986. Leavgga govvaſáddá boahť meavrresgáris ja Ruota sápmelaš Ander Fjellnera (1795–1876) divttas Biejjen baernieh dehege Beaivvi bártnit. Leavgga lea plánen Norgga sápmelaš dáiddár Astrid Båhl.

Sápmelaččat

- Álbtom, mii orru njealji stáhta (Norga, Ruotta, Suopma, Ruošša) viidodagas.
- Eurohpa unionvna áidna álgoálbtom.
- Sápmelaččaid mearrin árvvoštallojuvvodábálaččamus 70 000–100 000. Virggálaš statistihkat eai leat.
- Sápmelaččat leat Norggas sulaid 40 000, Ruotas sulaid 20 000, Suomas measta 10 000 ja Ruoššas sulaid 2 000.
- Buot sámiguovllu riikkain hubmojuvvojtimáŋggat sámegielat.
- Dálá áigge hubmojuvvot sámegielat leat oarjelsámeigiella, ubmisámeigiella, bihtánsámeigiella, davvisámeigiella, anársámeigli, nuortalašsámeigiella, gielddasámeigiella ja darjesámeigiella.
- Gielain gievrramus lea dävvisámeigiella. Mángga giela hubmit lohkkojuvvojtimáŋggat dušše muhtin čuodis. Áhkkilsámeigiella sáhttá leat juo jáddan.
- Sámegielat gullet suoma-ugralaš giellajovkui.
- Suomas, Ruotas ja Norggas leat válggain válljejuvvon sámi parlameanttat.
- Sápmelaččaid ovddasta Árktalaš ráđis Sámiráđđi.

Máŋgakultuvralažjan šaddan

Sámi komediijaráiddu dahkiguovttos diehtiba, gosa soai gullaba. "Min olb-muid" ollái dehege Sápmái. Muhtimin soai buohcaba sápmelaštreassa.

Vaikko Suvi West lea orron buori lagi Helsingis, de su ruoktu lea álohhii Savvona gilli Ohcejoga Vuodaguoikkas. Gilli lea guovtti guoikka gaskkas Deanu guoras.

– Dat lea máilmimi čábbámus báiki. li čábbámus buohkaide muhto čábbámus munne.

Savvona gilis West orui 12-jahkásačča rájes gitta 16-jahkásažjan, goas son beasai olg-gosbuktinmáhtuid deattuheaddjii logahákkii Tamperei. Vuosttaš lagi son studerii liikká Ohcejoga logahagas, danningo son hálidii čállit sámegiela eatnigiellani.

Kirste Aikio lea bealistis šaddan lulde – Jämsänkoskis – ja doppe davvánan. Sunai ruohttasat leat Ohcejogas, gos su áhči lea eret. lešalddes goappánai nuorra nissonolbmox lea sápmelaš áhči ja suopmelaš eadni. Dattege goappánai "eatnigiella" lea áhčiid giella dehege sámegiella.

Go Aikio lei 6-jahkásaš, su bearasha fárrii dan áidna báikái máilmis, gos sámegiella lea eakti váldogiella: Guovdageidnui Nor-gii. Báikái, gos boares sogat leat čeavláš sápmelasvuodasteaset ja diktet dan oidnot ságain ja gárvoamis.

West ja Aikio vácciiga skuvlla sámegillii, muhto das mas Aikio sámástii olbmáidis-guin Norggas, de West humadii olbmáidis-guin Suoma bealde suomagiela. Juoga man dihte váldogiela geavaheapmi orui dalle fiidnát ja álkkit.

– Mii leat olbmáigui easka manjálgihtii ionuhan sámegillii. Dat orru lunddoleabbo ja leat dáikkihan sámegiela dili.

Njuoska kittut

West ja Aikio studereigga oktanaga multimedialinnjás Sámi oahpahusguovddážis Anáris. Oktásash skuvlabargguin šattai jurdda televišuvdnaráiddus, oalle somás dakkáris. Nuorra nissonat bajiduvvuiga

sápmelašvuođa eahpevirggálaš jietnadoren, go sudno prográmma Njuoska kittut álggahuvvui čájehuvvot lagi 2012 Yles.

– li munnos lean diđolaš válljen, ahte "dál gieđahallat sámi áššiid humora bakte". Dattege humora lea buorre vuohki lasihit ipmárdusa suopmelaččaid ja sápmelaččaid gaskii. Humoranai sáhttá mannat čiekŋälässii, Aikio dadjá.

Prográmma vuosttaš oasis sápmelaččat bohtet Helssegii. Muhto mot Helssega eallin loahpalohpas spiehkkasa Sámi eallimis?

– Dat lea nu sierralágán kultuvra go fal sáhttá leat, sierra máilbmi, Aikio geassá čoahkkái.

– Mun lean manjálgihtii dájjadan, ahte lean meahcehas, meahcis šaddan. Go eallá gilis gos eai leat áiggeájanasat dehe ovttahkášaš olbmát, de ájanas galgá gávdnot oappáin, vieljain dehe iežas oaivve siste, West govvida.

Duot sierralágán máilbmi lea hábmen nis-songovertto máŋgaid sierra vugiid mielede. Ruovttus soai ohppaba lunddolaččat gud-nejahtit sierra kultuvraaid. Sudnuide lea omd. beavvesealvves ášši, ahte giella sáhttá seamma joavkkus molsašuvvat máŋgá háve. Oktage ii ane heivemeahttumin dehe gohčo hupmat nu, ahte earátge ipmirdit.

– Eará kultuvrat eai badjelgehččojuvvo eage njuikkuhuvvo. Sápmelaččat leat máilmimivuložat, West muitala.

Sierra gielaide ja kultuvraide lea hárjá-nuvvon guovllus, gos hupmet ovcci sierra sámegiela sihke suoma-, ruota-, dáro- ja ruoššagiela. Stáhtaid rájít leat nuorabut go Sámi eanan. Gávpotorruid sáhttá gáfás-tuhttit, mot giige bastá orrut Anáris dehe Ohcejogas – báikkiin, mat leat "guhkkin eret juohke dinggas".

– Sámis ii dovdda iežas orrut akto. Doppe lea luondu, mii gullá jur munne ja gosa mun gulan. Dat lea guoibmi, addá bir-genlägi ja eallima, ákka gullát iđđes, West govahallá.

Vaikko Westas Ja Aikios goappásnai lea

© Tarinatalo Oy

suopmelaš eadni, de soai dovdaba nannosit iežaska sápmelažjan suopmelašvuoda badjelgeahčakeahttá.

– Moai ledne šaddan bajás sami kultuvras ja dat lea hirbmat ráhkis, Aikio dadjá.

– Sáhttáhan dan álgit dasto 50-jahkásazjan ohcagoahtit suopmelaš ruohttasiid, West bohkosa.

Streassa kultuvrra seailumis

Aikio orru unna mánážiinnis Anáris, man son govvida sierra kultuvrraid suddadan-uvdnan. Sutnje Sámis orrun lea dehálaš earret iežas muhто maiddái máná dihte. Unná mánáža eadnin Aikio lea ožzon iežas buohta fuobmát, man váttis lea oažžut máná doalahit sámegiela eatnigiellanis.

Mán̄gga gilis suopmelačcat ja sápmelačcat bisohallet iežaset joavkuin. Aikio ja Westa mielde dat lea giela dáfus buorre, daningo suopmelačcaid siste hubmojuvvo álkit suo-

Suvi West ja Kirste Aikio boagus-tahttiba televišuvdnaráiddus Njuoska bittut, man humor badjána suoma ja sámi kultuvrra erohusain. Prográmma lea navdojuvvon bohccó gápmasiin duddjojun bittuid mielde.

magiella. Nuppe dáfus dilli sáhtta doalvut ovdagáttuide ja boasttoipmárdusaide.

Sámi kultuvras deattuhuvvo soga mearkkašupmi, iige imaštaloojuvvo, jos ráves olmmoš orru ovttas vähnemiiddisguin dehe oappážiiddisguin. West fárrii oaivegávpogii Njuoska bittuid dahkama dihte. Ráhpadis jagi manjel son dovdá iežas leat dego olgoriikkain ja áibbaša davás. West dovdá heajos oamedovduu, go ii leat ruovttugilistis Ohcejogas, muhто ii leat áibbas sihkar, boahtágo dat das, ahte son hálidivčii leat doppe vai das, ahte son galggallii leat doppe.

– Mis leat deaddagat joatkit kultuvrramet, leat dakkár kulturguoddit, servoša gaskkus-teaddjit, West ja Aikio govvideaba ovttas.

Ovddasvástádus iežas kultuvrra ja giela seailluheamis lea sápmelačain áibbas eará dásis go vaikkobe unna álbmogažjan ipmirduvvon suopmelačain. Nube Suvinai háhká divrras materiálaid sámi silkkiid riessuma várás, vaikko ii oba liiko duddjot. Muhто go juohke sápmelaš galgá máhttit duddjot. Oktanaga galgá máhttit olu earáge, daningo oarjemáilmálaš deaddagat leat bahkken maid sámi mánáid ja nuoraid eallimii. Galgá gazzat oahpu ja birgehällat sihke atnit ávvira alddis mágga ládje.

– Mii leat geažos áigge sápmelašvuoda ja oarjemáilmálašvuoda gaskkas.

Go guoddá ovddasvástádusas oba kultuvrra seailumis, de lea dehálaš seailluhit árbevirolaš dieđuid, vieruid ja máhtuid. Easka go dáid hálldaša, de sáhtta bargat juoida ođđasa.

© Anna Stammler-Gossmanna albumia

Sámi (Lappi) oaivegávpot Roavenjárga lea viidodagas mielde Suoma stuorimus gávpot, oktiibuot 8016 njealjehaskilomettara. Orrun leat badjel 60 000 olbmo ja sulaid 14 000 bohcc. Roavenjárga duššai meastá ollásit nuppi máilmmissaodis. Dálá áigge gávpot márkanastojuvvo earenoamážit Juovlastálu virggálaš ruovttubáikin.

Mu Roavenjárgan

”**A**ntropologan hálidan moarrat kultuvrralaš kodaid. Duođalaččat šaddá ilolažžan, go ipmirda ođđa orrunbáikki báikkálaš geahččanguovllus. Seammaas vuogáiduvvan šaddá álkibun – eandalii, jos muotku davás lulde, boahtá unna gávpogažžii mihá stuoribus dehe boahtá áibbas sierralágán kultuvrras.

Bohten Roavenjárgii Cambridges Engländdas, gos vásihin muhtin lagi. Dađi ovdal orron máŋga lagi Duiskkas Kölnis, mii lea badjel miljovnna orru gávpot. Mu beroštahtii jurddaa, ahte sáhtálin bargat dutkanbarggu davviguovllu birra nu ahte orun seamma áigge davvin.

Mu Suoma dieđut ledje čielgasit gáržžit. Dat čohkiide Arto Paa-silinna girjjiin ja muhtin diplomáhtaid ja mátkkálaččaid dahkan publikašuvnnain. In dalle diehtán oba dange, ahte Roavenjárga lei ”juovlastálu ruovttubáiki”.

Go virkos gávpotbirrasa lonuha dákkáraš dävvibáikái, de sáhttá massit juoidá muhto dan sadjái sáhttá boahit juoga fiinnis. Odđa kul-tuvrii sisä beassan lea hástalus ja oktanaga gelddolaš.

Leago Roavenjárga unnagávpogaš meahcis, vai meahcci, mii lea gávpogis? Manne olbmuin lea dáppe geassebarta, vaikko meahcci eanas birastahttá orruid muđuidnai? Manne ságastallat ránnáiguin, geat vuohččan eai leat ollenge hubmát? Manne suopmelaš eappelat galggale leat luonddus šaddan, go dat šaddet báikkis, man dálkkádatdilit leat guhkkin eret oiddolaččain? Gazaldagat movttiidahte vuojulduvvat čiekjalebbui báikkálaš eallinvuohkái.

Muhtin áššiid oahppá jođánit ja lunddolaččat. Cambridge skuvllas oahpaheddiide daddjui "yes sir" dehe "no sir". Mu nieida fuomášii oalle fargga, ahte seamma ii doaimma lappilaš skuvllas. Mu vuosttaš formála reive báŋkohovdii álggi almmá mange hearrástallamiid dehe roavvástallamiid haga. Duššebeare "Hei". Muhtin eará báikkis dat sahtálii orron oalle heajosmenolaš, muhto dáppe Roavenjárggas dat lea lunddolaš iige ollenge bávččagahti vierru dearvvahit. Dainna sahtán smádáhkkásit muitalit, ahte vuostáiváldi ii dárbbat dovdat iežas muosehuhhton.

Muhtin kodat eai leat liikká čielgasat. Daid dovdagoahtá, go bidjá áiggi dárkot báikkálaš eallinvuogi. Buoremus vuohki das lea čuovvut birastahti luondduritmma. Dáppe fuobmá jođánit, man olu luondu mearrida eallima. Muorječoagggin čakčat, muohttaga hoigan dálvet, čuoiganluopmu giđđat, máhtaid bassan olgu ovddas geasset – dat lak-tásit measta juohke ruktui. Ná dan fuobmá, ahte álohi lea juoga, man birra sahtá ránnáin ságastallat.

Baifáhkka fuomáša maid, ahte Nokia gummestevvelat leat gávd-nan luottaset iežas feaskárii ja ahte Marimekko láseliinniid hirbmät stuora govvosat geardduhuvvojt iežas láse ovddas. Dan gaskka lea juo dohkkehan oktii iežas vuostemielalažžan atnin máketelefvnna anu ja oahppan eallit almmá giddes telefonlinnjá dán "Nokia-riikkas".

Go mu biilla ovddas Roavenjárgga bahkadasdiimmuid leat vihtta eará biilla, de biegun bahkašuvvan johtalusas. Smiehtan olgoriikkia mákkiidan áiggiid mearrideami dan mielde, ahte Roavenjárggas livččii somá orrut murjenáigge. Návddašan gávpoga unnodagas – vaikko Suoma mihttoláva mielde dát lea gaskastuoris – ja dan mielde somás vázzin- ja sihkkelastingaskkain. Iige datge bearehaga daga maidege, ahte buohkat dovdet buohkaid.

Kultuvrralaš kodaid dovdan lea molsahuvvame daid siskkil dovdamii. Easka lágje gávdnen iežan jurddašeame, man suohtas livččii muossánit barttas Roavenjárgga streassaluvvi gávpoteallima maŋjel."

Anna Stammler-Gossmann bargá dutkin Lappi universitehta Árktalaš guovddážis Roavenjárggas, Suomas.

RIEVDDALLI DÁLKKÁDAT

© Kamil Jagodziński

Arktalaš dálkkádat lieggana, ná leat dutkamušat ja dieđihangaskaoamit julggaštan juo mángga lagi áigge. Čakčat 2012 ođasšielbma manai fas badjel oinnolačcat, go árktalaš mearrajienja mearri mihtiduvvui aseheabbon go goassige ovdal. Ovddit olahus lei lagi 2007. Oddasiid lea lohpi vuordit, daningo einnostusaid mielde ovddas lea guhkit áigge mielde gesiid ollásii suttes árktalaš mearraviidodat. Maiddái jienja assodat lea asehuvvan.

Gažaldat lea fal das, man jođánit earáhuvvan ovdána, mánggaid logiid lagiid mielde vai juo jođáneappot. Árktalaš dálkkádaga ollisvuodas váikkuhit mánggat dagaldagat, liekkasuuohtadili olis omd. bieggä ja mearraravnnit. Earáhuvvama leahttu ja viidotat lea hirpmástuhhttán dutkiid. Ovddabealde oidno boahtteáigi, mas boares mánggajahkásaš jiekra lea jávkan. Davvi Jiekŋamearra jienulii dalle dálveguovdil ja puttálii geasset, aivve dego Suoma rittut dahket. Jur dán skenároi

vuodđuduuvvá ekonomalaš, politikhalaš ja strategalaš beroštupmi árktalaš čáziid guovdu ođđa globála johtalusfámlin.

Jiehkki suddá, mearra loktana

Dálkkádaga liegganeapmi suddada jienja maid Svalbárda, Alaska, Kanada davvisulluid ja Ruonáeatnama jihkiin, mat leat giddes eatnama nalde. Aktó Ruonáeatnamis lea jiekra nu eatnat, ahte dan suddan loktelii mearragierraga čieža mettara. Obanaga jienjaheapmen Ruonáeanan ii goit sáhte earáhuvvat čudiide lagiide, muhto unnitge suddanmerriin leat váikkuhusat. Muhtin riddoguovluid, sulluid, suolostáhtaid, gávpogiid ja gilvinviidodagaid galgamuššii váikkuha juo unnáaš mearragierraga loktaneapmi. Mađi eanet jiekra golgá jiehkis merrii Ruonáeatnamis, dađi váddásit lea eallin Bangladesha vuollegis njálmmádateatnamiin.

© Lawrence Hislop, www.grida.no

Ruonáeatnاما jiekŋadilli váikkuha oba málbmái. Dan suddančázit leat árvvoštallovuvvon loktet mearradási 5–20 sentte dán čuohtejagi áigge.

© Outi Mähönen

Árktaš guovllu muohttaga, jienja, čázi ja álotgirssi geahčadan Árktaš rádi vuollasaš bargojoavkku (AMAP, gč. siidu 66) dutkamuš lagi 2009 árvvoštalai Ruonáeatnاما suddančáziid váikkuhusa mearragierraga loktaneapmái dán jahkečuodis lea 5–20 sentte.

Máilmmbájku bealistis celkkii 2012, ahte mearagierraga loktaneapmi mettariin lagi 2100 rádjái lea vejolaš, go buot dagaldagat rehkenastojuvvojut oktii. Jihkiid suddama olis maid liekkasviidun lokte mearragier-raga.

Liegganeapmi jođálnuhttá iežas

Mánggat dutkamušat ja rehkenasti-mat leat čájehan, ahte dálkkádaga liegganeami leahttu lea árktaš guovlluin gaskamearálaččat jođánit go eará sajes. Árktaš guovllus leat hui unnán industrija, johtalus dehe eará doaim-mat, main livččii šaddovisteihtaga dáfus mearkkašupmi nuskkiid dagaheaddjin. Dattege árktaš dálkkádaga liegganeamis leat čuovvumušat, mat sáhttet iešalddes jođálnuhttiit šaddovisteihtaga. Go muoh-ta- ja jiekŋagokčasa mearri unnu, eanan-spáppa gierragis leat ovdalačča eanet čáhppes viidodagat, mat njammet beaivvi liekkassuotnjariid eaige speadjalastte daid ruovttoluotta, dego vilges giera dagalii. Dán

Dálkkádaga liegganeami váikkuhusat vuhttojut dramáhtalaččat Alaska Sishmarafis. Erošuvnna dihte inuihttagili dálut gahčet merrii. Sulaid 500 orru gilli leanai juo mángga lagi áigge niegadan ahte dat sirdojuvvo dorvvolaš mátkki geahčai coahkkáigahči rittus.

Jiekŋaguovža lea máilmimi stuorimus eatnama nalde ealli biergoborri. Dat bivdá jienja nalde ja riegadahtta čivggaidis muohtabiejus.

ihtaga jodálnuhttá maid giehpá, mii boahtá áibmorávnniid mielde smávvačalmmážin. Čáhppes čalmmážat gámmodahttet vilges gierraga ja mađi davvelis bázáhus lea, de dadi gievrrat lea váikkuhus.

Duoddaris daňasviidodagat šaddet ovda�ačča alibun. Dát rođu vuovdiluvvan cuvke muohtagierraga dálvviid, iige spead-jalastinváikkuhus leat oba muohtagokčasa áigge liikká stuoris go ovdal.

Árktaš álotgirssi suddan bealistis sáhtta dovdomassii váikkuhit šaddovisteihtagii oba planeahta dásis. Álotgirsái lea fuorkásan hui olu čitnadioksida ja metána, iige álotgirssi dilli leat válđojuvvon mielde ráđđehusaidgaskasaš dálkkádat-panela IPCC:a atnin dálkkádatmálliide.

ON:a birasorganisašuvdna UNEP árvvoštai 2012, ahte álotgirssi dagan čitnadioksidsabázáhusat sáhttet dán čuohtejagi áigge leat čuđiid gigatonnaid árvvu mielde, mii livčii logiid proseant-taid oba máilmimi bázáhusain. Dásá nala

boahtá vel luomusnuvvi metána váikkuhus.

Álotgirssi suddan váikkuha muđuidnai. Dan nala huksejuvvon dálut, luottat, oljo-ja gássabohccit, girdišiljut ja eará árktaš infrastruktuvra gillájít dasa lassin báhuid, jos eananvuodđu, mii lea daid vuolde, dipmá. Dás leat stuora ekonomalaš váik-kuhusat.

Buot árktaš dálkkádaga earáhuvvama čuovvumušaid ii sáhte ávaštallat. Ovda-mearkkadi Eurohpá stuoradálkedili eahpedábálašvuodaide – Davvi-Eurohpá dálvvi galmmasvuohta, geasi lávttasvuohta, Lulli-Eurohpá goikkisvuohta – leat ohc-cojuvvon čilgehusat árktaš Jiekŋameara liegganeamis. Doppe dáhpáhuvvi fenomenat sáhttet rievadait ráđđejeaddji áib-morávnniid, man mielde Eurohpíi bosole galbma davvebiekkat Sibirjjá guovllos. Dánsullasaš ovttastahttimat leat dávjá goit-ge váddásit duodašteamis, earenoamážit jos gažaldagas leat oanehiságge siste dáhpáhuvvan nuppástusat.

Mirkkut guovdu ráinnašvuoda

D álkkádaga liegganeapmi ii leat áidna ássi, mas olmmošdoaibma, mii dáhpáhuvvá hui guhkkin, dahká dili ceaggábun jur áktalaš guovlluin.

Kanada árktalaš guovlluin ellojuvvvo birrasis, mas eai leat mangelágán iežas bázahusgálduid. Árbevirolaš borramušat bohtet njuolga luonddus ja dat leat álgovuolggálaččat hui dearvvašlaččat. Dutkit goitge gávdne 1980-logu várálás alla duostunávnasdoallivuođaid Kanada davvi emiálbmogiid eatnimieliikkis.

Dattege gávnahnahuvvui, ahte jur borramušain lei sivva. Sierralágán bázahusat industrijaluoitimiin ja eanandoalu duostunávdnasiin dego PCB:s ja DDT:s fievráse davás čuđiid miillaid duohken áibmorávnnjiid mielde ja mearrarávnjiid ja jogaid mielde. Árktalaš guovllu

boarramušgollosis dat čoggoje ovda-mearkkadihte guliide ja njuorjuide dasážii go gárte čohka nala, jiekŋaguovžžaide ja olbmuide.

Stockholmmas vuolláičallojuvvui jagi 2001 soahpamuš, mii gieldá mánggaid bissovaš orgánaid ovttastusa anu. Duogázis lei máilmmiviidosaš fuolla váikkuhusain. Dán mielde nuskkiid mearri, mii boahtá árktalaš guvlui gáiddosfievŕaseapmin, lea unnon muhto ii jávkan. Doaibmabijuin fuolakeahtta nuoskegáldut leat ain leame, eaige šiehtadusat govča buot. Dasa lassin leat leame maid eará uhkit. Ovdamearkkadihte eallisilba, mii fievŕasa ja čoggo árktalaš guovllu borramušgollosii, lea ain buncarákkis, mii ii leat čovdojun. Riikkaidgaskasaš eallisilbašiehtadusasas šiehtadallojuvvvo bárrásiin.

Riikkaidgaskasaš polárajagi stuorakonfereanssa fáddán lei sirdáseapmi dieđus doaibmamii. IPY 2012 -konfereansa čokkii Montrealii badjel 2000 Árkta ja Antárktisa dutki, mearrideaddji ja fáttás beroštuvvan olbmo. Hubmiid joavkkus lei earret eará norgalaš politihkar Gro Harlem Brundtland, geasa suvdilis gárganeami doaba guhkás šaddá persovdnan.

© Markku Heikkilä

Árktalaš mearrajienā nuppástusat

Otsonas šihttojuvvui, dálkkádagas ii

Maiddái otsonagearddi suddje-jeaddji riikkaigaskasaš otsonasoahpamuša ruohttasat leat polaguovlluin. Lullipola ja davvipola birra viidon dearvvašvuhtii várálaš otsonaráiggi dagahii earret eará jiekjaskábiin adnojuvvon freonagásssa. Álbmogearddi otsonii várálaš ávdnasat gillojuvvvoje Montrealaa soahpamušain 1980-logu loahpas.

Earenoamážit árktalaš guovlluin dálkkádatrievdan lea jodán, muhto gažaldagas lea globála problema, eage ON:a vuollásaš riikkaidgaskasaš dálkkádatsoahpamušráddádallamat leat dolvon oččoduvvonn bohtosiidda. Oidnosiis

ii leat gárganeapmi, mii váikkuha árktalaš liegganeami nohkamii.

Oinnolaččamus symbola dálkkádatrievdama čuovvumušaide lea poláraguovlluid hearrá dehege jiekñaguovža, mas leat nálit sierra geográfalaš guovlluin. Muhtin saje nálit bissot doaisttážii ovddešlágánin, juoga man eará sajes dat mannet majos. Almmá jieknaviidodagaid haga jiekñaguovžaaid lassáneapmi, lihkadeapmi ja biepmu háhkan ii lihkostuva. Danin jiekñaguovžaaid eallin šaddá váddáseabbon, nálli sotná ja guovžzat geassádit olbmuid oidnosii dađi jodáneappot, madí eanet jiekñamearri játtná dábálaš diliin.

Eará nuppástusat, mat čuhcet elliid-riikii, soitet leat olbmuid mielas symbo-

laárvvuset dáfus unnibut, muhto dattege dat leat mearkkašahttit. Davvimearat leat málssolaš guolástanviidodagat ja guolit bealisteaset leat sorjavačcat planktonas, eará biepmus ja mearračázi liekkasuohdilis. Go ráddjejeaddji dilit earáhuvvet, de johttá sierralágán čuovvumušaid oktiibidju, man lea vátis ávaštit.

Eahpesihkarvuhta lassána

Ossi árktaš guovllu orruin leat hui sorjavačcat das, ahte guovllu dálkkádat bissu ovddešlágánin ja lea ávaštallamis. Oassái das ii leat nu stuora mearkkašupmi. Muhtin váikkuhusat dego mearragierraga loktaneapmi sáhttet leat stuoribut eará sajes orruide. Olu lea suokkarduvvon mot geavvá Golf-rávdnjái, mii ligge Eurohpa dävvioasi. Jos dan golgiideapmi rievädá mearračázi temperaturvranuppástusaid dehe jihkiin suddi sáivačázi geažil, de Davvi-Eurohpa dán rádjái oiddolaš dálkkádat earáhuvvá čoaskáseabbon. Golf-rávnjanjearáhuvvan lea jáhkemeahttun molssaeaktu muhto dálkkádatságastallamii gullá doaba "tipping point" dehege jorggáldat. Juostá sáhttá leat rádji, man rasttildeami manjel earáhuvvamat leat stuorrat ja fáhkkatlaččat.

Vaikko dutkit leat ovttamielagat dálkkádatrievdamis, mii lea bárrásiin manname, de dan loahpalaš čuovvumušaid árvoštallamis lea ain stuora eahpesihkarvuhta. Dálkkádathistorjá muitala hui stuora jodánis rievdamiaan.

Doaistázii ovdamearkkadihte Suoma Sápmi gullá daidda guovluide, gos dálkkádaga liegganeami váikkuhusat dábalaš eallimii leat leamaš smávvát. Marginálat leat goitge unnit. Skábmamánu 2011 šattai sláloma máilmmicup Levis Sámis šluhttejuvvot, danningo luohkát ledje aivve čáhppadat ja temperatuura njázu bealde. Skábmamánu 2012 dálvái árrat ja dilit luohkás ledje oiddolaččat.

Mátkedoaibmaaeláhussii ja eará árktaš ealáhusaide dego boazodollui ja vuovdedikšumii dálvvi boahtima noah-kun lea dehálaš. Dálkkádatrievdama mihtirmačcamus váikkuhus dán rádjái lea

Árktaš dálkkádat

• 2005–2010 lea leamaš lieggaseamos goassige árktaš guovllus mihtiduvvon áigodat.

• manjimus čuođi jagi áigge árktaš guovlu lea liegganan guovtte geardde jođáneappot go eananspábbá gaskamearalaččat.

• Jos liegganeapmi joatkahuvvá, de Jiekŋamearra lea gesiid measta jienjahepmi 30–40 jagi siste.

• Árktaš jihkiid, jiekŋačohkáid ja Ruonaeatnama jiekŋagietti suddan dagahe badjel 40 proseantta globála mearragierraga loktaneamis jagiid 2003–2008.

• Satellihttaaiccastagat álge jagi 1979. Ovdal jagi 2000 árktaš mearrajienja jahkásaš unnimus viidodat molsašuttai 6,2–8,0 miljovnna njealjehaskilomettara gaskkas. Čakčamánu 2012 mearrajienja viidodat lei 3,41 miljovnna njealjehaskilomettara.

Gáldut: EU:a komisšuvdna, árktaš dieđáhus, 2012 / AMAP, SWIPA 2011, Dálkediehtaga instituhtta

leamaš jur eahpesihkarvuoda lassáneapmi. Šaddáo dálvvi arvvi geažil bodnejiekŋa, mii lea árrun bohccuid guohtumii ja báhcágo eananvuodđu ilá dimisin oažžut dimbarmuoraid johtui? Sámi turismii bealistis miellagovat leat dehálaččat. Juovlastállu galggali vuoddját muohtaskálvvi siste iige muovlat bohccoidisguin njuoska, čáhppes ja bievlameahcis.

© Małgorzata Biąszczyk

Dutki Martina Schäfer vuosttaš dutkanmátkkistis Svalbárdas.

Dutkit árvádusa čoavdime

Árktalaš jiekŋagovčas játná ja duoddarat vuovdiluvvet. Dutkiid áンssu geažil diehtit geažos áigge dáin fenomenain, mat laktásit dálkkádaga liegganeapmái, muhto muhtimin dálkkádatrievdan váttásnuhttá dálkkádat-rievdama dutkamuša.

Duiskalaš jiekŋadutki Martina Schäfer jáhkká, ahte unna jiehkážiin sáhttá leat stuora rolla, go lea sáhka dálkkádatrievda- ma váikkuhusain.

– Dutkiid beroštupmi lea čuohcán eanas stuora jihkiide, dego Ruonáeatnamii ja Anárktisi. Ieš gulan daidda, geaid mieleas galggalii dutkat, mot unna jiehkážat váikkuhit mearragierraga loktaneapmái boahttevaš 15-20 jagi áigge.

Árktalaš jiekŋagovčas jánai geasi 2012

áigge unnibun go goassige ovdal. Oahpo-heapmi sivaha dálkkádatrievdama ja atná fenomena fuolastuhttin. Ná jurddahallá maid dutki.

– Dušše gáržzet iežas geahčanguovllus jurddahettiin fenomenas lea ávki, omd. oljobohkamis.

Dutkanmátki šluhttejuvvui sutti dihte

Schäfer bargá Lappi universitehta Árktalaš guovdážis Roavenjárggas. Son lea guovtti jagi áigge mátkkoštan Svalbárdii riikkaidgaskasaš dutkijoavkkus, mii lea dahkan mihtidemiid Hansbrena jiehkis ja dutkan váddásit jođihahhti Paierlbrena jiehki.

– Jagi 2012 dutkanmátki šattai šluhtte-

juvvot, daningo jiekkái ii sutti dihte beassan mohtorgielkkáin. Áigemearri geahčaluvvui molsojuvvot, muhto mearrajiekŋa ii dällege lean dárbahassii olu. Riska lea, ahte eat beasa báikki nala boahtteággesge almmá helikoptera haga.

Jiekkedutkamušat lea liŋka dálkkádat-rievdamii sierra vugiid mieldé. Dat sáhttet omd. veahkehit ipmirdit buorebut jihkiid suddama dehe dálkkádagá ja dakko bakte veahkehit boahttevuoda ávaštallama. Schäfera Svalbárdas dahkan dutkamuša ulbmilin lea oahppat ipmirdit buorebut jihkiid proseassaid, dego jođánis russumiid.

– Gažaldat ii nappo leat dušebeare suddamis, Schäfer dárkkálnuhttá.

Satellihtat ja soappit jienjas

Jiekkedutkamuš lea boares vugiid ja oððaseamos teknihka ovttastupmi. Ovdamearkkadihte jiehki massádássedeattu sáhtta mihtidit goaivumiin, bohkamiin dehe soppiguun. Massádássedeaddu muitala jiekkemassá nuppástusain ja dađí lági mieldé dan boahttevuodas. Nuppe dáfus dáládutkiin leat anus maid beaktulis GPS-báikeohccit ja satellihttagovat, maid mieldé sáhtta geahčadit vaikkobe jiehki profilla.

Muhtin dutkiid mieldé jiehkit sáhttet boah-

teágge dutkojuvvot juobe gáiddosvugii-guin, muhto Schäfer jáhkka, ahte gieddebarlu dárbahuvvo maiddái boahtteágge.

– Satellihttagovat ja báikke nalde dakkjuvvon mihtideamit dievasmahttet nuppiideaset. Lea dehálaš, ahte dutki beassá iežas dutkan jiekkái. Dutki ferte muosahit báikki, dovdat dan. Easka dan manjel ipmirda, man olu barggu ja riskkaid mihtideamit dollet sistis, Schäfer govvida.

Geografá dutká duoddara

Maiddái geografá **Timo Kumpula** deattuha gieddebarlu mearkkašumi. Son dutká dálkkádatrievdama váikkuhusa duoddara šattolašvuhtii Jamalnjárggas Ruoššas. Kumpula viggá áiccadir šattolašvuodas dáhpáhuvvan nuppástusaid earret eará satellihttagovaid ja eananmateriálaid mieldé.

– Go dutki dulko satellihttagovaid, dehálaš lea, ahte son dovdagohtá dutkanguovllu ja dan, mii duoh tavuodas lea satellihttagovaid fearggaid duohken.

Dutkanjoavku lea čoaggán materiála viða sierra guovllus ja čuđiin duovdda-geahčalanviidodagain. Materiálaid vuodul orru leame nu ahte báikkohagaid sulaid 10–20 proseantta vuollelislágán suovkkat ja leaiivevuovddit leat šaddan guovtte-

Mot dálkkádat-rievdan váik-kuha duoddara šattolašvuhti?
Dutkiguovttos Timo Kumpula ja Hanna Stren-gell mihtideaba šattolašvuoda speadjalastin-árvvuid Jamal-njárggas.

© Bruce Forbes

mettara allosažžan manjimus 30–40 jagi áigge. Dutkanmaterálíi gullet earret eará sieðggaid jahkelatnjačájánasat dehege čájánasat, mat muitalit jahkásaš šaddamis.

– Dat orrot korrelereme earenoamáš bures daidda dálkkádatstašuvdnamateráláide, mat juo leat, ja maid Sovjetlihtu ja maŋjelaš Ruošsa dálkeáicanstašuvnnat leat čoaggán guovllus.

Dutkojun guovlluin sieðggat leat nappo čielga dálkkádatrievdama indikátor, man dihte dutkanjoavku geahčala gávdnat omd. boares jávrobotniin ja álotgirssis seilon sieðgga galddaid.

Geažideapmi boazodolluin

Kumpula bargá Nuorta-Suoma universitehta Historjá- ja geografija instituhtas. Son lea dahkan eatnatlohkosaš gieddemátkkiid Jamalnjárgii mán̊ggadieðalaš dutkanbargojoavkkus. Vuosttaš dutkanmátkkistis lagi 2005 joavku šattai dorvvastuvvat helikoptersáhtui, mainna mátkkoštii 400 kilometara.

– Dál seamma guvlui beassá togain, mii lea huksejuvpon aiddo rahppojuun Bovanenko-va gássagietti dárbbuid várás.

Kumpula lea ovdal dutkan bohccuid guoh-toneatnamiin dáhpáhuvvan nuppástusaid earret eará Njenecia ja Jamal-Njenecia biiregottis, main gássa- ja oljogiettit váldet ain eanet saji. Giettit váikkuhit sihke birrasii ja boazodoalloservošiidda.

Maiddái duoddara dálkkádaga gártejeaddji dutkamuš laktása nannosit boazodollui. Jur Njenecia ánssu dihte dutkit álgoálggus beroštuvve suovkaid šaddama lassáneamis duoddaris. Ovdalačča suohkadit ja alladit suovkkat váttásnuhttet bohccuid guođoheami. Dálkkádaga liegganeapmi sáhttá lasihit dálvvi áranjáuid, mat sáhttet leat vuorrádušsan bohccuide, mat guhtot jeahkála luondduláidomiin.

– Bohccos lea váttis dehe veajjemeah-tun goaivut jeahkála njázuid maŋjel jiknon cugno vuolde, iige duoddaris leat vejolašvuhta biebmat bohccuid, dego omd. Suoma boazodoalloguovllus. Dát sáhttá mielldisbuktit bohccuid nealguma ja duššama, mii dagaha mearkkašahti dáhpaid boazodollui.

© Kamil Jagodzinski

Sámi stuorimus dulvvit leat giđdat go muohta suddá. Dálkkádatrievdan váikkuha giđdadulvviide lagamusat muohittaga mearis dáhpáhuvvan rievdamiid dehe dálkedili fáhkkes molsašuddama bakte. Dulvedilli árvvošallojuvvvo lagašáiggiid bissut davvin dálášlagánin, muhto lullelis dulvvit jáhku mielde lassánit.

Dálkkádaga liegganemi mielde bárbmolottit máhccet giđdat ovdalačča árabut. Árktalaš guovddáža spesiáladutki Jukka Jokimäki mielde gahperbáiskkiid giđdamuotkun lea áras-nuvvan Roavenjárggas mottiin vahkuin mannan logijagiid áigge.

© Kamil Jagodzinski

DAVVI- ÁRDNAÁITI

© Kamil Jagodziński

Geasset 2007 ruoša čiekŋjalis meara dutkančázevuolfanas manai ceggeme Ruoša leavgga mearabodnái Davvi-pola vuollá.

Buokčaleapmi oačui almmolašvuoda eatnat, earenoamážit go iktojuvvui, ahte ášis muiataluvvon oððasiidda lei luikojuvvon govvenbihtáš Titanic-ealligovas. Hárve ovttaskas fearán lea árktaalaš guovlluin bohciidahttán liikká olu mediafuomášumi ja dagahan liikká olu ligedulkomiid. Muhto lei dal PR-goansta lihkostuvvan dehe eahpelihkostuvvan, gažaldaga Davvi-pola eaiggáduššamis ii dát buokčaleapmi čoavdán gudege guvlui.

Vaikko jieknagokčasa suddan lea jodálnuvvan ja riddojohitolagat leat rah-paseame, de Davvi Jieknjameara sisosiide eai beasa go hui buorit jieknadoadjárat. Gierraga vuolde leat njommon dušše stu-raválldiid čázevuolfatnasat, meastá álohi soalddahiid stivrema vuollásazžan.

Gárttain dilli lea iežálágán. Daidda

leat sárgojun sektorat, linnját ja avádagat davvimearraviidodagaid rastá. Jearaldat lea ovttageardánit das, geas lea vuogatvuoh-ta duoid cáziid luondduriggodagaide ja gean viidodagain oðða mearrajohtolagat mannet.

Spealus leat stuora bidjosat. Máilm-mis lea ain goiku fossiila boaldámušaide – oljui ja gássii – eage boares gávdnosat leat dárbahassii gokčat boahtteáiggi jearu. Stuorimus anekeahthes resurssat leat árktaalaš guovlluin. Ovtastuvvan stáhtaid geologalaš dutkanlágádusa árvvoštallama mielde máilmimi gávdnameahttun olj-riggodagain 13 proseantta ja gássariggoda-gain 30 proseantta leat árktaalaš guovlluin. Dákkár árvvoštallamat mihtilmasat ellet dutkamušaid ovdáneami mielde, muhto sturrodatmearri lea juohke dáhpáhusas mearkkašahtti.

Riikkaidgaskasaš ja sisriikkalaš ener-gijafitnodagat leat ráhkadan joavkkuid árktaalaš guovlluide ja lihtodaddan goas

Prudhoe Bay oljogieddi
Alaskas lea oba Davvi-Amerihka
stuorimus. Doppe ožžojun oljo-
mearri lea badjel guovtgegardán
veardidettiin Teksasa stuorimus
oljogieddai.

geainnage ráhkkanit stuora agoarttaide. Muhto stuorrát leat hástalusatnai. Árktaš mearraviidodagat leat ravddamus ráje váttes viidodagat bargat. Ovdamearkkadihte Barentsmeara nalde Shtokmana hirbmáti stuora gássagieddi guhkkin Murmánskka ovddabealde lea leamaš veajemeahttun válđojuvvot atnui, vaikko dat lea lohpádal- lon juo jahkebottaid. Dasa lassin nuppástusat márkaniin, dego ráktogásá atnui váldin Ovtastuvvan stáhtain, earáhuhttet geažos áigge árvvoštallamiid árktaš energija- riggodaġaid atnuiváldimis.

Davvi-Norggas Hámmárfeastta olg-
gobeallái gássagittiid ávkkástallama várás
lea huksejuvvon Oarje-Eurohpa vuosttaš
golgoslágán eanangásá buvttadanlágadus.

Mearas lea mearkkašupmi

Eatnama nalde bargu lea álkit. Ovda-
mearkkadihte Jamalnjárga Ruošša
bealde lea globála mihtu mielde
mávssolaš energija, earenoamážit eanang-
ásá, buvttanviidodat ja dan dihttojuvvon
researvvat leat stuorrát. Meara nalde dan
sadjaí šaddá váldit vuhtii sihke diliid ja
riikkaidgaskasaš lágaid, mat mannet dađi
mohkkábun, mađi guhkkelii gáddesázus
gáidá. Leat sisčázit, guovločázit, ekonomii-
jaavádat, nannánjuolgi ja áhpi.

Árktaš riddostáhtaid ekonomalaš
vuogatvuodat gáddesázu lahkosa viidoda-

© Peter Prokosch, www.grida.no

Arctia Shipping
Fennica lea cuvken
jienja earret eará
Davvimeara nalde
sihke Alaska ja
Ruonáeatnama
rittuin. Govas
Fennica luoddu
jienja Jiekŋameara
nalde. Arctia Ship-
ping lea Suoma
stáhta oamastan
spesiálaskiipa-
fitnodat.

© Arctia Shipping Oy

Árktaš čáhcejohtolagat

gaide leat čielgasat. Stáhtaid rájiid lahkosis fávlelis mearas leat leamaš dulkonnákkut, dego Norgga ja Ruošša gaskkas ledje badjel 40 lagi áigge. Jagi 2010 riikkat šiehtaiga, mot mearrarádji Barentsa mearas manná ja mot ekonomiijaavádat juhkojuvvo. Gáibádusat juogáduvvuiga buore muddui belohakkii.

Aitosaš boahsteágigge gažaldagat gusket mearabotni, dego nu daddjojun fávlelit nannánjuolSSI, main stáhtain leat ekonomalaš suoigatvuodat, muhto mat leat hui guhkkin rittus. Dáin dáhpáhusain gažaldatvuloš stáhta galgá duoðaštít, ahte mearraviidodaga botnis manná nannánjuolSSI joatkka, mii gullá stáhtii.

Jur duokkáraš reaissus lei dat ruošša

čázevuolfanas, mii ceggii iežas riikka leavgga mearabodnái. Leavggačájeheamis ii iešalddes lean mearkkašupmi, muhto mearabotni gártemis lea. Riikkat galget ákkastallat gáibádusaideaset diedalaččat ja doaimmahit materiála nannánjuolSSI rádjedoibamagoddái (*Commission on the limits of continental shelf*). Árktaš mearraviidodagaid oamastangažaldagat čovdojuvvojit riikkaidgaskasaš njuolggadusaid mielde.

Lágat, mat gusket mearraviidodagaid, buktet hirpmástuhttige čuovvumušaid. Árktaš riddostáhtan lohkkojtit Kanada, Ovtastuvvan stáhtat, Ruošša, Norgga ja Dánmárku – muhto ii suolostáhta Islánda. Ággan lea, ahte Islánda ii leat gádestáhta gaskavuodas aitosaš Jiekñamerrii.

Almmolaččat lea leamaš dávjá spekulašuvdna dan birra, mot stáh-taid gaskavuodat sahttet čavgat digaštallojuvvon árktaš luondduriggo-dagaid oamasteamis. Árktaš riikkat leat eanet go ovdal giddegoahtán fuomášumi iežaset suverenavuhtii ja militearalaš návccaide davviguovlluin, mii lea čielga čuovvumuš lassáneaddji luondduriggo-dagaid ávkin atnimis, johtalusas ja eará doaiimmašvuoda lassáneamis. Ná lea bargan omd. Kanada, man árktaš guovl-lut leat guhká leamaš geavadis militearalaš guorosadjin. Duodalaš árktaš mearravidodagaid omasteami gilvovearjorus-temis dehe gealdagasas eai leat leamaš goitge mearkkat. Buot guovllu riikkat leat stádásnuvvan stáhtat, main lea čielga int-reassa gaskavuoda ovttasbargui.

Nuortadavveoalli ealáska

Oktanaga gávppálaš johtalus dav-viguovllu mearravidodagain lea leamaš geažos áigge stuorrumme. Stuora meriin ii gal duohta vel leamaš gažaldat. Jagi 2010 Nuortadavveoali Ásia ja Eurohpa gaskka Ruošša davábealde golge njeallje fatnasa, jagi 2011 dat ledje 34 ja jagi 2012 juo 46. Manimussan johtale suopmelaš jieknjoadadjárat Nordica ja Fennica, mat leigga bargan geasi Alaska davvirittus oljobohkamiid veahkeheame.

Lohkomeari sáhttá geahčcat dan ektui, ahte jagi 2011 Sueza kanála čada manne 17 799 fatnasa. Mávssolaččamus leanai davvimearajohtalusa boahtteágige potentiála. Mátki lea beaivebottaid eará mols-saeavttuid jodánit, iige mearrarosvudeamis dárbbat váldit várá. Lea sáhka 30–40 proseantta áige- ja boaldámusseasttus.

Nuortadavveoali borjjastii vuosttažin suopmelaš A. E. Nordenskiöld Vega-skiip-

Norga ja Islánda gullaba máilmci stuorimus guolastanriikkaide. Islándda mearkkašahti-mus doalvunbuvta lea jur guolli.

© Anna Stammner-Gossmann

Agnico-Eagle Gihttela ruvke lea okta stuorimus dovdojun gollegávdnoisiin Eurohpas. Golli goivojuvvo sihke rabaslaigghahkan ja eatnanvuloš ruvken.

painis 1878–1879. Nordenskiölda skiipa darvánii jiknjii ja dálvádii Beringnuori lahka. Dál mátki bistá vuollel 10 beaivvi. Sovjetlihtu áigge Nuortadavveoalli lei anus duše riikka siskkáldas fávlin, muhto dálá áigge dohko besset earátnai.

Duohta gal lea, ahte dilit bissot boahttevuodásnai hástaleaddjin. Vaikko liegganeapmi jodálnuvvá, davvimearra-johtolat lea manahahti dušše oasi jagis. Jienat sáhttet dallenai rievdat johtolagas ja dahpat dan. Daningo lihkaduvvo Ruošša ovddabealde ja go jiekna ain lea de dárbbahuuvvojít ruošša váimmosjiekjadoadójárat, maid mágssut leat divrasat. Gávpefatnasat galget leat nannejuvvon gierdat jienä. Maiddái rittu hámmabálvalusat galggale lasihuvvot. Vejolaš bárriiid deaividettiin gádjunoperašuvnnat leat hui vaddásat, daningo Ruošša beale riddu lea guhkás ávdin ja hámmánat leat hárvvit.

Nubbi johtolat, mii rahpasa, lea Oarje-

davveoalli guovdat Kanada davvisulluid. Maiddái doppe lihkadeapmi álkiduvvá dálkkádaga liegganeami mielde ja maiddái das livčii globála mearkkašupmi. Kanada dulko Oarjedavveoali iežas sisčáhcin go fas Ovtastuvvan stáhtat atná dan riikkaidgaskasaš nuorrin. Dát gažaldat lea njoazidan johtolaga rähpaseami. Johtalan-dilitnai leat sulluid lohkomeari ja jiekñadili geažil váddáseappot go Nuortadavveoalis, gos vuordámušat huksejuvvojít johtalusa mearkkašahti lassáneami nala.

Guhkkelis boahtteáiggis hápmárastá nannámiidgaskasaš hoahppojohtolat njuolga Davvipola bakte, nu ahte dat ii mana mange rittu lahkosis. Man jodánit dát olláhuvvá, dat lea sihke dálkkádaga lieaganeami ja dámpateknologija gárganeami duohken.

Ekonomalaččat buot dát guoská maid guovlluid, mat eai leat Nuortadavveoali guoras. Ovdamearkkadihte suopmelaš

dohkat leat huksen árktaš diliide heivvolaš jiekŋoadadjáriid ja skiipafitnodaqid ja mearrateknologijafitnodagat leat dollen geahčastagaset duon guvlui. Máilmmiss leat sulaid čuodi jiekŋoadadjára, ja dain sulaid 60 leat huksejuvvon Suomas – mii lea áidna riika, man buot hámmánat jikŋo ovdal dálvviid measta gitta lullirittu rájes ja sáhttet jiekŋut dálá áiggenai.

Ruvodéráttnai ságastallamis

Suomas ságastallanáššin lea eanet ah’ eanet loktanen jurddaa ruovderáttavuodas Jiekŋamerrii. Dál Suoma ráttefierpmádat nohká Giemajávrre dássái nuortan ja Kolarii oarjin. Goappášiin báikkiin lea logiid miillaid mátki Jiekŋameara gáddái.

Ná guhkes odđa rátteoktavuoda huksen livčii miljárdaluohká investeren. Das lea goitge ságastallojuvvon duođalačcat. Duogážin lea dat duohtha ášši, ahte Sápmái ja eará báikáinai Davvi- ja Nuorta-Supmii leat johttáhuvvon mánggat odđa ruvkefidnut. Oassi davviguovllu Sámi ruvkeplánain leat mihttolávaset dáfus dakkárat, ahte odđa ruovderátti sáhtta leat áidna jierpmálaš fievrridanvuohki.

Jos rátti gessojuvvo Roavenjárggas Gaska-Sápmái dego Soadeggíái, de lávki Jiekŋameara guvlu lea juo oanehit, muhto mátki bázálii vel olu. Rátteplánain, mat gusket Jiekŋameara, ii livčče jierbmi, jos seammas ii geahčastallojuvvo globála fievridanjohtolagaide, mat doppe rahpasit.

Rátteságastallama realismmas leat hui vuostálaš árvvoštallamat, iige plánaid olláhuvvan mange dáhpáhusas leat lagašjagiid ášši. Oaidninvuogi earáhuvvama goitge govvida, ahte ášši lea obanassiige loktanen ovdan.

Fossila energiija ja fievridemiid lassin minerálat leat sirdán riikkaidgaskasaš ekonomijaeallima geahčastaga davás guvlu. Dásnai lea gažaldat globalisašuvnnas. Kiinná ja eará ovdáneaddji riikkaid stuorrun lea lokten metállaid máilm-mimárkanhattiid, eagine Oarje-Eurohpa dehe Ovtastuvvan stáhtaid vurrola ekonomijaváttisvuodat leat ovdánea-

mi bissehan. Lea gal duohtha, ahte eahpesihkarvuoda dat leat lasihan.

Suomas válmmaštalloyjuvvoje barago- ja ealáhusministeriija raportta mielde jagi 2012 loahpas badjel logi ruvke vuodđudeami dehe viiddideami, ja dán logijahkái hivvehallon investeremat ledje 3–4 miljárdda euro dásis. Eanas dán boadále Sápmái. Ekonomiija eahpesihkarvuohda lei goitge juo raportta almmustuvadettiin njoazidan investerenmearrádusaid.

Kiinná fajuha Ruonáeatnamii

Ruonáeatnamis lei jagi 2012 dušše okta doaibmi golleruvke, iige dan ovddabealde bohkkojuvvon olju. Dattege plánat, mat gusket jur Ruonáeatnama, muitalit olu árktaš guovlu boahtteáiggis.

Ain dávjjit Ruonáeatnama olis lea namuhuvvon Kiinná, man ruvke- ja energiijafitnodagat leat dollen geahčastagaset duon hirbmat stuora árktaš sullo guvlu.

©Lawrence Hislop, www.grida.no

Suopmelaš boazu lea seatnaduvvon duottargottis. Juohke boazu galgá merkejuvvot eaiggáda boazomearkkain.

Suomas eallobohccuid eanemusmearrin oba boazodoalloguovllus lea mearriduvvon 203 700 bohcco. Eallobohccuin dárkuhuvvojít bohccot mat guððojuvvojít eallit dálvvi badjel.

Muduidnai ruonáeatnanlaččat leat beassan fuomášit, ahte sin guovdu čájehuvvo aivve odđalágán beroštupmi mángga guovllus. Sullui bohtet sihke jiehkchedutkit ja suddi jiehki guoras eananvuodú riggodagaid ohcci geologat. Doppe mannet vaikko guðelágán lobbarat, organisašvnnat ja alla dási guossit, geain buohkain lea juoga iežas intreassa ovddidanládje.

Eurohpa gárta nala biddjon Ruonáean olálie Tallinnas Atenai. Orrut doppe leat 57 000 ja infrastruktuvra oba unnán. Jos guvlui vuodđuduuvvojít mearkkašahhti rukket, bargovuoibmi fertelii geavadis boahtit eará sajes, soaitá ahte jur Kiinnás.

Ruonáeatnama eananvuodus leat olu sierralágán minerálat, mielde lohkkon hárvenaš eananmetállat. Dálkkádaga lieganeapmi ja jiehki játnan leaba oasisteaskka álkidahttime beassat gávdnosidda. Sullo ovddabealde bealistis leat mearkkašahhti oljo- ja gássariggodagat. Dáiguin ávk-kástallan buvtálili iešráđđejeaddji sullui iežas boåuid, mat sáhtále veahkehit iehčanasvuohaviggamušaid Dánmárkkus.

Minerálat, energiija, Kiinná, Ruonáean -oktiibidju muitala, makkár globálaekonomijja ja geopolitihka bidjosat leat

spealus, go hubmojuvvo árktaš guovllu luondduriggodagain. Go dása lasihuuvvojít rahpaseaddji globála fievrídanjohtolagat, de stáhtaid ja stuorafitnodagaid beroštupmi boahtá vel eambbo ipmirdahttin. Buot dát dáhpáhuvvá árktaš diliid garrisit earáhuhti dálkkádatrievdama olis, ja muhtin oassái dan dagaheaddjin.

Eaige ovddesge ealáhusat láhppo, go odđasat šávihit báikke nala. Guolástuš lea dehálaš birgenlági gáldu árktaš rittuin, ja jur ovdamearkkadihte guolástuša nala Davvi-Norgga rittu orrun lea guhkás šaddan ja gárganan.

Dutkanprofessor Arja Rautio čuovvu davviguovlluid buresbirgejumi gárganeami várdobáikkis.

Buresbirgejupmi doajáhagas – geat duvdásit eret?

Dálkkádaga liegganeapmi ja árga earáhuvvan váikkuhit ovttaskas olbmuid ja olles servošiid buresbirgejupmái.

Dutkanprofessor Arja Rautio lea fuolas. Árktalaš guovllus lea manname issoras stuora nuppástus, man váikkuhusaid olbmuid dearvvašvuhtii ja buresbirgejupmái lea vátis einnostit. Ovdamearkkadihte Sámis sirdabargovuoimmi mearri duođalági mielde lassána go ruvkedoibauma ealáska, muhto dasa laktáseaddji dearvvašvuohaproblemat eai leat jur suokkarduvvon.

– Balan, ahte doajáhagas muhtin ášshit čuhppojuvvojit eret, muhto mihkkege ii boadé sadjái.

Rautio namuha oktan ovdamearkan sámi boazadolliid dearvvašvuhtadili. Buot davviriikkain lea fuomášuvvon, ahte sápmelaččat leat leamaš ovdal dearvašeappot. Váibmo- ja varrasuotnadávddat sihke diabetes leat lassánan earret váldoálbmoga siste muhto maid sápmelaččain. Rautio oaidná ággan earenoamážit eallinvguiid earáhuvvama.

– Ovdal badjeolmmoš váccii miilla beaivválaččat.

Mohtorgielkkát ja njealljejuvlagat leat álki-dahttán bargama muhto unnidan fysihkalaš losádusa. Oktanaga dainna boradanvierut leat rievdan ja daid mielde sohkkara ja vuova ja mearri lea lassánan dego maid alkohola geavahus.

Rautio mielde dearvvašvuohaneavvun galggaliit leat dáláža báikkálaččat ja oažžut olbmuid mielde. Borramusávžžuhusain galggaliit omd. váldit vuhtii guovllu árbe-virolaš borramušávdnsasiid ja mualit, maid dain gánnáha oidit.

Boahtteágge eret duvdáseaddjít

Boahtteágge dálkkádaga liegganeapmi váikkuha olbmuid dearvvašvuhtii duođalági mielde ain eanet. Juo dál omd. unnaluhtehasažat ja daid njoammudan dávddat leat sirdásan davelii. Álotgirssi suddan bealistis luoitá birasmirkkuid, mat borramuša bakte fievrásit olbmuide. Luondduriggodagaiguin ávkkástallan lasiha oasistis nuoskuma. Konkrehtalaš nuppás-tusaid gaskkas maiddái jurddahanvuogit earáhuvvet.

Dutki Roza Laptandera
mielde iežas giela seailun
lea okta mearka das, ahte
kultuvra veadjá bures.

– Ádjáide ja áhkuide oba máilbmi lea báikkálačcat dás, muhto nuorain leat máŋga latnjala máilmomi. Mot eallit máŋgga máilmis oktanaga? Gos dalle gávdnojít dearvvašvuoda ja buresbirgejumi gáldut?

Rautio čuovvu davviguovllu buresbirgejumi orientašuvnnaid lahka, daningo son jođiha Sirkumpolára dearvvašvuoda ja buresbirgejumi dutkanprógrámma Árktalaš dálkkasdiehtaga guovddážis Oulu universiteahdas. Muhto manin buresbirgejupmi galgá obanassiige jurddahuvvot guovlluguovdasačcat?

– Davvin dearvvašvuhta- ja sosiálabálvalusaid oažjun lea váddásit ja skuvlenjejolašvuodat unnibut hárves orruma ja guhkes gaskkaid dihte.

Seammas maid eret duvdáseami riskkat sturrot. Eret duvdáseapmái laktásit earret eará gárrenávnas- ja mielladearvvašvuohaproblemat, bargguhisvuhta ja veahkaváldi. Oassi árktaš guovllu problemain leat šaddan sohkabealážžan. Omd. skuvlavázzinproblemat leat eambbo bártniin, go fas nieiddat mutkot bártniid eambbo eret ruovttuguovllusteaset.

Dán rádjái dearvvašvuohatabálvalusat ja – čuvgehus leat čuozihuvvon earenoamážit áhpehis etniide ja mánáide.

– Leatgo eret duvdáseaddjít boahttevuoðas nuorat vai juobe vuorrasat? Rautio jearrá.

Nuppe dáfus davvin lea okta oktasaš resusa, mii ovttastahttá sierralágán olbmuid.

– Birrasis ja dálkkis lea dáppe stuora mearkkašupmi. Luondu lea mángasii buresbirgejumi gáldu.

“Eanan meannuda miigui”

Maiddái dutki **Roza Laptander** deattuha luonduu mearkkašumi vaikko ii anege dan sáni. Luondu sajes son hupmá duoddaris ja duovdagis – vurrolagaid ja badjálagaid, daningo sutnje dat máksiba seamma ášši.

© Bruce Forbes

Laptander lea njeneca ja leat eret Jamalnjárgga viides duottarguovllus, gos lea maid su dutkamuša ruovttubáiki.

Laptandera mielde lea veajjemeahttun hupmat njenecain humakeahttá duovdagis, masa sii gullet. Dábálačcat dat dárkuha jur duoddara, gos maid Laptandera váhnemát guođohit ain bohccuideaset. Sudnuide ruoktu ii leat dušše okta báiki muhто oba dat duovdda, gos soai ealliba bohccuideaskka mielde ja maiguin soai meannudeaba stuora ráhkisuodain.

– Mii jáhkkit, ahte dego mii meannudit eatnamiin, eanan meannuda miigui.

Eará sajes mutkon olbmuin lea sierralágán gaskavuohta duovdagii. Laptandera mielde njenecabooazodolliid stuorimus uhkki lea gássaindustrija, mii viidu geažos aíggé. Dat gáržida ja earáhuhttá sin duovdaga bohccuid johtolagaid boatkumiin.

Boazodoallu ja meahccebivdu eaba šat nagot ealihit buohkaid, ja deaddagat muotkut gávpogiidda leat ovdalačča stuoribut. Njuiken guođohaneallimis modearna gávpoteallimii lea goitge hirbmat stuoris. Skuvlejumi haga lea váttis oažžut barggu, ruða dehe vistti.

– Mánggas hálidit orrut duoddaris, gos sii dovdet diliset dorvvolačabun.

Gávpogiin ja orrunčoahkkebáikkiin buncarraggát čoahkkanit, daningo vierut ja árvvut leat sierralágánat. Laptandera mielde njenecat leat duoddaris hárjánan veahkehit guhtet guoimmiset ja juohkit buot. Stuora olmmošjoavkkus leat álohhii dat, geat vigget atnit dás ávkki.

Historjá sirdásá iežas gielain

Njenecat leat Ruošša árktaš guovllu stuorimius álgoálbbmot. Sii leat badjel 40 000 ja badjel bealli sis hupmet eatnigiellaneaset njeneca. Maiddái Laptander lea oahppan njeneca eatnigiellanis. Su mielde iežas giela seailluheapmi lea okta mearka das, ahte kultuvra veajdá burest.

Orrunguovlluide ja gávpogiidda mutkon njenecain giella lea mannagoahtán manjos. Laptandera mielde olu váhnemata deattu-

hit skuvlejumi mearkkašumi, iige boares gielas ja dieđus oro leame geavada ávki ođđalágán árggas.

– Árbevirolaš lávlagiid ii goitge sáhte lávlut ruoššagillii, ja iežas álbumoga historjá lea álkit sirdit iežas gielain.

Dán Laptander lea fuobmán dálá barggustis Lappi universitehta Árktaš guovddáža antropologijajaoavkkus, mas dutkojuvvo árktaš guovllu boarrásepmosiid njálmálaš historjjá. Laptander muitala iežas jearahallan boares njenecadievddus, gii ráves olmmožin lei molson geavahit ruoššagiela. Mannanáiggi muitašettiiniis dievdu humai lagamusat bargojagiinnis, daningo su ruoššagiella ii sodjan mánnávuodas muitaleapmái. Laptander evttóhii giela molsuma njenecan, muhto datge ii veahkehan, daningo dievdu ii šat máhttán eatnigielas dárbahassii burest.

Laptander lea eret Jamalnýárgga duoddaris, gos mánggas ellet ain bohccuid guođohemiin.

Boazodoallu

- Máilmis leat sulaid 30 boazodoaluin bargi álbmoga, mat guođohit sulaid 3,4 miljovnna bohcc.
- Árbevirolaš ealáhus mánggair árktaš kul-tuvrrain Ruoššas, Alaskas, Norggas, Ruotás ja Suomas.
- Boazodoallu lea sorjavaš viiddes guohton-eatnamiin, daningo bohccot vánndardit ovdanruoktot geasse- ja dálveguohntoneat-namiid gaskka.
- Boazonálli oaččui álggus gottiin, mat adnojuvvvoje vuodgnineallin goddebivddus dehe noadđe- dehe geasehaneallin.
- Sápmelaččat álggahe stuorabooazodoalu manjnit gaskaágge Ruota ja Norgga duot-targuovlluin, gos dat lávddai Eanodaga ja Muonio bakte Supmii.
- Suomas boazodoalus šattai árrat maid mánggaid suopmelaš dáloniid ealáhus.
- Árbevirolaš sápmelaš boazodoalus barga-ma vuođđoovttadat lei siida.
- Suomas bálgesvuogádat šattai virggá-lažžan lagi 1898, goas boazoeaiggádat geatneahhtojuvvoje vuodđudit geográ-falaš rájiigui meroštaljojuvvon bálgesiid.
- Bálgesiin lea searvvušlaš ovddasvástádus earret eará lohkat bohccuid ja guođohit.
- Suoma boazodolloguovllus deivet jahkásaččat sulaid 3 000 bohcco ja biilla oktiibeškkeheami.

Bohccuid rátkimis merkejuvvorit miesit ja čuldojuvvorit njuovvanbohccot eará bohccuin. Bohccot dohppejuvvorit gitta gárddi guovddážis, girtnos.

Suovvaguoikalaš Juhani Lakela lea boazoolmmái, gii barggada gaskkohagaid maid mátkedoibmaibmaaláhusas safáraofelažjan. Lakela mielde boazu lea viissiis ja muiteš ealli.

Sámi meahcci buktá láibbi beavdái

Lei dal gažaldagas boazodoallu, mátkedoibma, golleroggan dehe meahcebivdu, de dat goistejít vuimmiideaset seamma gáldus: davvimeahcis.

Suovvaguoikalaš Juhani Lakela, julggaštii juo 7-jahkásazjan iežas álgit boazoolmmájin. Ámmát lea varraárbin, daningo sogas leat leamaš boazoolbmát juo ankkje 1800-logu rájes. Lakela mielde boazoolbmá dehá-leamos máhttua lea duovdagiiid, luonduu, siivvuid ja bohccuid dovdan.

– Galgá máhttit ipmirdit bohcco oaivvi, gosa dat lea viggame goas mange siivvu mielde.

Nuorra boazoolmmái lea oahppan ámmáhis go lea čuvvon earáid, bargan ja guldalan eambbo hárjánan boazoolbmáid muitalusaid. Son lea mánnávuoda rájes johtán mielde meahcis ja gárddiin.

– Mu áddjá lei meaštir muiatalit muitalusaid. Go áddjá muiatališguđii muitalusaidis hilbes geahčastagainis, stuoranai joavkkus buoh-

kat javohuvve.

Lakela orru bearrašiinnis Martti gilis seamma šiljus váhnemiiddisguin. Maiddái su áhcči lea boazoolmmái, muhto goappašiin leat iežaska bohccot.

– Juohke boazoolmmái lea fitnodatolmmoš.

Čuoika boazoolbmá guoibmin

Boazodoallu lea hui searvvušlaš bargu. Lakela gullá Giema-Soabbaða bálgesii, mii viidodagas ja boazologus dáfus lea Suoma stuorimus. Bálgesii gullet badjelaš čuođi boazoolbmá. Ovdal čavčča ja dálvvi njuovvamiid bohccot sáhttet leat juobe moaddelogi duháha.

Boazodoalloguovlu gokčá sulaid goalmmádas oba Suoma eananvidodagas. Bálgesat leat oktiibuo 56 ja juohke bálgesis lea iežas boazoisit ja stivra. Giema-Soabbaða bálges juohkása unnit joavkkuide dehege bovjjlide.

– Juohke boavvjis lea ovddasvástádus iežas

Avvilaš Vesa Luhta
lea gollegoainu,
luonddusuodja-
leaddji, čálli, oah-
paheaddji, meahc-
cebivdi ja čoaggi.
Buot dán ovttas-
tahttá ráhkisuoh-
ta Sámi lundai,
earenoamážit
Bátneskáidái.

© Vesa Luhta albuma

eatnamiin ja dat čohkke bohccuid gárdái.

Miesit šaddet miessemánuš, mas muitala boazoolbmáid dajaldat: "válborbeavve miessi cugno nala." Danin boazojahki álgá geassemánu rájes.

– Min guovllus miessemearkun álgá mihcamáraid rájes. Dat bistá 2–3 vahku, jos lea fiertu ja divri.

Räkkä oaivvilda olu čuoikkaid ja divrriid ja dat čohkkejtit bohccuid.

– Čuoika lea boazoolbmá guoibmi.

Miesit merkejuvvoit ijahis ijas. Bargobeavvi álgá gaskabeavviid, go eallu vuojehuvvo gárdái. Eahketbealde čoskkodettiin álgá misiid mearkun. Ovtta ijas merkejuvvoit dábabálaččat čudiid mielde miesit nu ahte daid bealljái merkejuvvo eaiggáda mearka. Dávjá idit lea juo guhkkin, go buot miesit leat merkejuvvo.

Loahppagease ráhkkanuvvo manit dálvái nu ahte láddjejuvvo suoidni ja dahkkojuvvoit soġiin ja siedggain čuhppojuun oaksegihput. Čakčamánu loahpas dollojuvvo bálgesa almmolaš čoakkán, mas dohkke-huvvo njuovvanplána. Gárddástallamat

álgét golggotmánu mielde ja joatkahuvvet ođđajagi-guovvamánnui. Rátkimiin bohcot vuojihuvvoit gárdái, mas njuovvan-bohcot čuldojuvvoit eará bohccuin.

Go bohcot čohkkejuvvoit ja vuojihuvvoit gárdái, de dat guođohuvvoit lunddolaš johtolagaide. Dál daid johtolagaid uhkidit plánat Sokli fosfáhttaruvkkes, man guovllu boazoolbmát vuostálastet giivát.

– Sokli ruvke boađálli bálgeseamet guovddášguvlui, Lakela lohká.

Boazoolbmát leat fuolas maiddái ruvke nuoskkidanriskkaid dihite. Eará eanangeavahusa lassin boazodoalu uhkidit beađut, maid náli Lakela lohká lassánan issorasat viđa jagi áigge.

Boazoolmmái safáraofelažžan

Lakela lea earret boazoolmmái de maid mátkedoibaibmaeláhusa sesonjabargi. Son lea bargan juo máŋga jagi ofelažžan *Arctic Reindeer*-fitnodagas, mii ordne boazosafáraid Roavenjárggas. Bargu buktá molsašuddama boazoolbmá árgábeaivái.

– Olgoeatnanlaš turisttat leat hui

beroštuuvvan muohntagis ja buollašis. Sis lea govva juovlastálu ja bohccuin, ja sii hálidit diehitit, makkár ealli boazu lea.

Lakela viggá govvidit bohccuid ja boazo-dooalu árgga nu realisttalaččat go vejolaš, muhto buot jáhkuid ii dárbbat gomihit.

– Mánáide dajan, ahte dušše juovlastálu bohccot girdet ja datnai dušše juovlaruoh-ta.

Makkár ealli boazu dasto lea?

– Viissis ja muiteš. Go dasa meahcis hupma-goahtá, de dat dovdá eaiggádis jienä.

Meahccái šaddan

Golleroggi, luonddusuoddjaleaddji, čálli, oaahpaheaddji, meahccebivdi, čoaggi. Avvilaš Vesa Luhtas leat mánga sier-ralágán ealáhusa. Seinäjokis riegádan Luhta gullá áhčis bealde boares meahcce-mannisohkii. Áhčci lei ángiris guollebivdi, gii dollii luomuidis áigge Anárii ja viimmat osttii eatnama bartta várás. Luhta hárjáni mánnávuoda rájes orrut gesiid davvin.

– Šadden deike, dáidda mehciide.

Juo 15-jahkásažžan Luhta jodii aktó Bátneskáiddis guuhkes reaissuid. Meahcci fálai nuorra bárdnái šiedđaluvvi lágđe fearániid ja luonddumuosáhusaid. Stuora goddesáhpánjagiid 1969-70 meahcit ledje elliid dievva.

– Goddesáhpánjagit dagahit biodiversi-teahttabiikkia, nu ahte vejolašvuodenaid girju lei stuoris.

Stuora luonddumuosáhusat leat Luhta mielde njoazit. Dollagáttis čohkkadettiin rahpasa fiinna oainnus. Lea buorre dilli ja dáhpáhuvvá juoga unnánaš, vaikko guovssat girdila gurri. Geasseija jávrreduogi duovdda roadđá vuohčan ruoksadin ja idđes gulládettiin dat alihastá. Lávus soaiggeha gohccát earenoamáš vizardeapmá, man gullá ođđasit ja ođđasit ja man easka mihá maŋnel lihkostuvvá dovdát bealgeloddin. lige goassige oainne ieš lotti.

– Dan imašteapmi lei ollisvuohtan diimmá gease fidnámus vásáhus.

Akto meahcis

Buoremus áiggiid leat mannan vahkobottat almmá, ahte Luhta lea deaivan geange eará. Son lea idjadan meahcis duhátmereiid ijaid nuppe vuoru dealttás, gámmes, stobus dehe lávus.

– Mus lea vuoinjalaš dárbu beassat Bát-neskáidái. Dán agis lea váttis oahppat odđa báikkiid.

Luhta lea doidán golli jagi 1978 rájes. Meahcciegirjjid vuovdduštan nuorra olmmái beaškkehii Avviljogas golledoidima luottaide ja girji, mii muiatalii lappilaš golle-doidimis attii manjimus duvdileami: dán lea bággu geahčalit.

– Osten mátkemuitovaskola, go eará ii lean oažžumis, ja hárjehallen suoli doidit vaskolain.

Go iešoahppan golledoidi oažžugođii de čalmmážii, de fallehii gollefeber. Čuovvovaš jagi Luhta máhcai renniiguin, vaikko muohta ii lean vel riekta suddan. Dán vuoru son gávnnaí buoremusat golli Mobergádjagis ja suokkardallama manjel son mearridii dahkat vuoluštemi. Dál eai šat mieđit vuoluštemiid, muhto daid sadjái sáhtta oažžut golledoidin- dehe málbma-ohcanlobi.

Luhta lea ángiris luonddusuodjaleaddji ja dálá áigge Anára luondduustibat rs:a sága-doallí. Dábálaččat olmmái johtá luonddus hávláriin, guolástan- dehe golledoidin-neavvuiuguin.

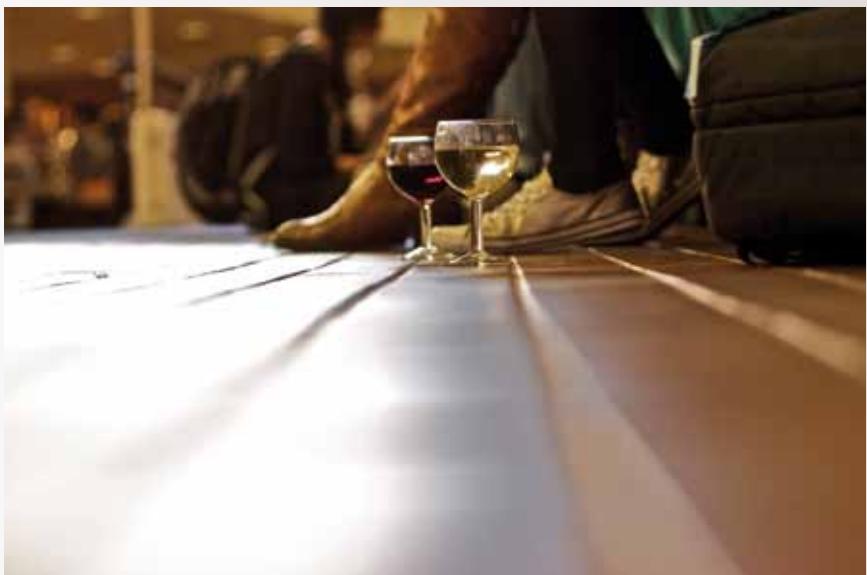
– Meahcce- ja guollebivdu leaba vuogit johtit luonddus. Duššebeare vásáhusfitnan orru dáppeolbmuid mielas dušši joristeapmi. Muhtin earái extremin atnin vásáhusat leat lappilaččaide beaivválaččat.

Buoremus muttos olmmoš ja luondu leaba nu oktii časkon, ahte muosáhus earáhuvvá vuoinjalažžan, "zenilažžan". Meahci oahpes duovdagii diehtá, ahte fargga duoppe girdila rievssat.

– Earáhuvan iežän stuorit doaimma oassin ja buot eará massá mearkkašumis.

RAKEAHTAIN OVTTASBARGUI

© Kamil Jagodziński

© Jouni Näkkälä

Aárktalaš guovllus leat dievva sier-ralágán ovttasbargostruktuvrrat. In-terneahtas gávdná unna vávvážiin golbma nummára manjálaga stuoru logu organisašuvnnaid, orgánaid dehe dutkanlágádusaid, mat juoga ládje barget riikkaidgaskasaš dásis árktaš guovllus.

Ná ii leat leamaš álohhii. Rievtti mielde 1900-logu manjimus logijagi rádjái oba árktaš guovlu ii lean leame go juogalágán luonddudiedđalaš doaban, eage sierralágán ovttasbargofierpmá-dagat saáhttán dohko oba govahallotge. Politihkalaš gárttaiń áidna mágssolaš sázut árktaš guovllu bajábealde govvide nannámiidgaskasaš váimmosrakeahtaid oaneheamos girdingeidnosiid Ovttastuvvan stáhtain Sovjetlihtu niskái dehe Sovjetlihtus Ovttastuvvan stáhtaid niskái.

Árktaš guovlu lei galbma soadi báhk-kaseamos guovlluin, dassážii go Eurohpa stuora doajáhat ollii dohkonai.

Geopolitihka dutkit leat nubbi nuppi manjnel gávdnan seamma álgočuoggá árktaš riikkaid ovttasbargui. Dat lei Sovjetlihtu dalá jodiheaddji Mihail Gorbatšova sáhka Murmánskkas gol-gotmánus 1987, goas Sovjetlihttu lei vel leame muhto áiggit ledje juo leahtruin rievdamie.

Easka Gorbatšova sáhka čalmus-tahtii oidnosa riikkaidgaskasaš ovttasbarg-

Sápmelaččaid politihkalaš tesa mielede
"sápmelaččat leat okta álbmot, man
oktilašuođa stáhta rájít eai oaččo rihkkut."

Davvi dimenšuvdna

- EU:a davvi dimenšuvnna politihkas leat mielede EU, Islánda, Norga ja Ruošsa dásseveardášaš guoibmin. Ovttastuvvan stáhtat ja Kanada leaba dákojeaddjeriikkat.
- Davvi dimenšuvnna geografalaš viidotat olla Eurohpa árktaš guovlluid rájes gitta Nuortamerrii.
- Njeallje guoibmivuođa: Birasguoibme-vuohta, sosiála- ja dearvvašvuhta-guoibmevuhta, kulturguoibmevuhta ja johtalus- ja logistihkkaguoibmevuhta.
- Ruhtadeapmi boahtá guoibmevuhtariikkaid lassin EU:a ruhtadaninstrumeanttain ja -programmain, riikkaidgaskasaš ruhtadanlágádusain, guovlodási doibmiin sihke priváhta sektoris.
- Suopma dagai álgaga EU:a davvi dimenšuvnna politihkas 1997. Dat dohkkehuvvui EU:s 1999 ja oðasnuhtui 2006.

gus árktaš guovllus militearalaš gilvvu sadjái. Suopma darvánii bealistis duon álgagii ja válmmaštallagođii árktaš birasovttasbarggu. Diplomatija doaimmai, ja 1991 Roavenjárggas buot gávcci árktaš riikka ledje vuosttaš geardde ministtardásis seamma beavddi birra vuolláicállime oktasaš báhpira, árktaš guovllu birrasa suodjaleami strategija. Nu gohčoduvvon Roavenjárga-proseassas ovddiduvvui suvdilis gárganeapmi ja suodjaluvvui árktaš biras.

Seamma áiggiid dáhpáhuvvagodii juo

mángga earánai guovllos. Kanadas lei dahkkon álgga viidit árktaš riikkaid ovttasbarggus. Dát guokte bálgá ovttatuvaiga ja Roavenjárga-proseassa struktuvrra vuodú nala šattai árktaš ráđđi. Dat vuodduduvvui Ottawas 1996 Kanada parlameantadálu oalgelanjas hui ovttageardán dilálašvuodas. Báikke nalde ii lean riikkaidgaskasaš media eaige dehálaš politihkkarat, eai dahkkon bajilčállosat.

Duoid áiggiid ášši ii vel beroštahtán beare gallása. Dál dilli lea ollásit iežálágán.

© Mario Laukkanen

Lappi gávpegámmára doaimmajodiheaddji Timo Rautajoki árvvoštalai giđđat 2012, ahte Suoma, Ruota, Norgga ja Ruošša davvioside investerejuvvo oktiibuo 125 miljárda čuovvovaš logijagi áigge. Lohku doalai sistis earret eará plána Barentsábi Štokmana gássagietti huksemis. Fidnu ollašuhttin leat goitge eará-huvvan hui eahpesihkarin gássamárkaniid nuppástuvvama dihte.

© Eero Kuosmanen

Eurohpa uniovnna olgopolitihkalaš alla ovddasteaddji Catharine Ashton guossástalai Lappi universiteahto Árktalaš guovddážis njukčamánu 2012. Guossástallamis áigge Ashton ilmmuhii iežas doarjut Eurohpa uniovnna árktalaš informašuvdnaguovddáža oaivegoartila sajusteami Árktalaš guovddážii Roavenjárgii.

Bahkadas árktalaš rádi uvssaid duohken

Arktalaš rádi šaddan gáibidii guhkes siehtadallamiid. Boađusin árktalaš guovlluide riegádahttojuvvui riikkaidgaskasaš forum, mii dego alimus árktalaš orgánan čohkke oktii guovllu riikkaid ja eará mágssolaš doibmiid, muhtomas váglo fápmudusat dahkat čadni mearádusaid ja mas ii lean iežas ruhtadeapmi.

Ciehkageadgın ođđa rádi bargui ja identitehttii ledje biras ja álgoálbmogat, maidda háliduvvui addojuvvot oinnolaš rolla. Oktanaga dainna riegádansánit ráhkaduvvoje nu ahte rádi bakte eai šaddan matge ođđa geatnegasvuodaid lahttoriikkaid, ii álgoálbmogiid rivttiin eage eará sajesge.

Buot vejolaččat čadni elemeantatt ledje vágnojuvvon eret siehtadallamiid áigge. Nu de aitosaaš rádi rolla bázii asehažjan. Dat šihttojuvvui doaibmat konsensusprinsipain, muhtinlágán oktasaš foruman. Árvováldi boahtá das, ahte ráddi čoahkkana

juohke nuppi lagi olgominsttardásis ja ráđi doaibmasuorgi lea viiddis.

Rádi bargojoavkkut leat mearkkašahtti lágje lasihan almmolaš árktalaš informašuvnna ja ovttasbarggu. Árktalaš rádi bargojoavkkuid bakte lea šaddan omd. doaisttážii gokčevačcamus čilgehus, mii guoská árktalaš guovllu dálkkádatrievdama, lagi 2004 raporta (ACIA, Arctic Climate Impact Assessment) ja lagi 2010 viiddes SWIPA-raporta muohntagis, čázis ja álotgirssis. Obanassiige ipmárdus árktalaš birrasa dilis lea bargojoavkkuid bakte loktanen aivve ođđa dássái. Muhto dán ja eará doaimma ruhtadeapmi lea leamaš guhkás riikkaid buori dáhtu veagas, daningo ruhtadeapmi lea eaktodáhtolaš. Ságadoallivuohta lea garván guovtti lagi periodan, ja bissovaš čállingoddi álggahii lagi 2012 áigge Romssas, Norggas.

Seamma áiggiid čállingoddemear-rádusain Árktalaš rádi suođi vuolde siehtadallojuvvui vuosttaš juridihka-laččat čadni riikkaidgaskasaš siehtadus (2011) gáđjunovttasbarggus árktalaš

mearain. Dasa lassin 2011 álggahuvvoje šiehtadallamat árktaš oljoduostun- šiehtadusas. Dát ovdánanlávkkit mualit das, ahte rádi deaddoárvu lea buorráneame. Oidnosis lea, ahte rádis lea boahtteáigis ain eanet mearkkašupmi barggus, mii dáhpáhuvvá árktaš guovllus.

Árktaš ráddi lea dálá áigge forum, masa háliduvvo mielde. Dan dievaslahttun eai meroštallama mielde sáhte beassat earát go árktaš guovllu riikkat, mat leat gávcci. Dat leat vihtta Davviriikka dehege Islánda, Norga, Dánmárku, Ruotta ja Suopma sihke stuora davviguovllu riikkat Kanada, Ruošša ja Ovttastuvvan stáhtat. Dáid lassin mielde leat bissovaš oasseváldin árktaš guovllu álgoálbmogiid organisašuvnnaid joavku. Boádusin lea áidnalunddot ollisvuhta. Mange eará riikkaidgaskasaš orgáanas ii álgoálbmogiin leat ná nanu ja oinnolaš rolla. Dát lea čilgemis rádi riegádanhistorjáin

© Markku Heikkilä

EU árktaš guovllus

- Golbma árktaš rádi lahtoriikka dehege Suopma, Ruotta, Dánmárku leat maid EU:a lahtoriikkat. Dasa lassin Islánda, mii gullá árktaš ráddái, ráddádallá uniovanna lahttovoðas. Dánmárkui gullevaš Ruonáeanaan lea earrana EU:a ovddasmannis Eurohpa ekonomijaservošiin jagi 1982 álbmotjienasteami manjel.
- Komisšuvdna lea Barentsa euroárktalaš rádi vuodđodeaddjelajhttu.
- EU:a bušehtas lea jagiid 2002–2012 čujuhuvvon 200 miljovnna euro árktaš guovllu dutkamuššii.
- Komisšuvnna dieđáhusas 2008 ledje 47 evttohusa, mat guske árktaš guovllu.
- Parlameanta almmustahtii 2011 smiehttamuša davimus guovlluid suvdilis gárganeamis.
- Komisšuvnna strategiija (2012) doarju dutkamuša ja árktaš diedu, vássttolašvuoða árktaš guovllu gárganeamis ja oassálašvuoða dialogas árktaš guovllu riikkaiquin ja álgoálbmogiiguin.

Sámi oahpahusguovddáža rektor Liisa Holmberg oassálastti Brysselis čoakkámii, mas Eurohpa uniovnna árktaš informašuvdnaguovddáža válmmaštalli fierpmádat vánai plánas ođđajagimánu 2012.

Roavenjárga-proseassa vuodú nala.

Cuovvovaš kategorija lahtuid ja bissovaš oasseváldiid manjel leat dárkojeaddjit, ja dan uvssa olggobalde lea dálá áigge bahkadas. Dárkojeaddjin leat viggan mielde nu EU:a komisšuvdna go Kiinná, India, Japána ja Singapore, muhto uvssat leat goavkkagan njozet. Gažaldat dárkojedjiid mearis lea čoavddašuvvon guhká ja fuolalaččat. Mađi eanet beroštupmi árktaš guovlluid guovdu lea lassánan, dađi eanet ášši lea šaddan politihkalazjan ja mohkkájin.

Eurohpa riikkaid joavku bođii dárkojeaddjin dan muttos, go ášši ii olus beroštahttán vel geange.

Árktaš guvlui leat maid šaddan dievva eará ovttasbarggu hámit. Okta politihkalaččat oinnolaččamusain lea árktaš riikkaid parlameanttaid ovttasbar- gu. Parlamentarihkkarat čoahkkanit juoh-

© Markku Heikkilä

Biras- ja ovddidanovttasbargoministtar
Pekka Haavisto ovddastii Suoma Árktalaš
rádi vuodđudančoakkámis Ottawas jagi
1996.

Árktalaš ráđđi, bargojoavkkut

ACAP (Arctic Contaminants Action Program)

– Ulbmilin geahpidit nuskiid, mat čuhcet birrasii.

AMAP (Arctic Monitoring and Assessment Programme)

– Buvttada dieđu árktalaš birrasa dilis ja neavvu ráđđehusaid riskkaid caggamis. Čuožáhahkan ee. bissovaš orgánalaš ovt-tastusat, lossametállat, radioaktiivavuohta ja dálkkádatrievdama váikkuhusat árktalaš guovllus.

CAFF (Conservation of Arctic Flora and Fauna)

– Bargun árktalaš biodiversiteahta seaillu-heapmi.

EPPR (Emergency Prevention, Preparedness and Response)

– Bargun árktalaš birrasii čuohcci heah-tedáhpáhusaid caggan ja daid duostumii ráhkkanepmi.

PAME (Protection of Arctic Marine Environment)

– Bargun árktalaš mearrabirrasa suodja-leapmi lassáneaddji johtalusa ja dálkkádat-rievdama buktin deaddagiin.

SDWG (Sustainable Development Working Group)

– Bargun suvdilis gárganeami ovddideapmi, árktalaš álgoálbmogiid ja servošiid nannen ja servošiid sosiála ja biraslaš diliid buorideapmi.

Árktalaš ráđđi

- Ráđđehusaidgaskasaš alla dási forum, man ulbmil lea ovddidit árktalaš riikkaid ovttasbarggu, koordinašuvnna ja vuorrváikkhuusa.
- Lahttoriikkat Kanada, Ovttastuvvan stáhtat, Ruošša, Dánmárku (Ruongáeanan), Islánda, Norga, Ruotta, Suopma.
- Bissovaš osseváldit: athabascat (Arctic Athabascan Council), aleuhtat (Aleut International Association), gwich'init (Gwich'in Council International), inuihat (Inuit Circumpolar Council), sápmelaččat (Saami Council) ja Ruošša árktalaš álgoálbmogat (Russian Association of Indigenous Peoples of the North, Siberia and the Far East, RAIPON).
- Dárkojeaddjin guhtta eurohpalaš stáhta (Duiska, Ránská, Polska, Hollánda, Británnia ja Espánja), ovcci ráđđehusaidgaskasaš organisašuvnna ja 11 álbmotsearvvi.
- Vuodđuduuvvon Ottawas 1996.
- Ovddasmanni Árktalaš birassuodjalan-prográmma, vuodđuduuvvon Roavenjárgas 1991.
- Bissovaš čállingoddi Romssas jagi 2013 rájes.

ke nuppi jagi giedħahallat oktasaš árktalaš gažaldagaid. Čoakkámat leat dollojuvvon árktalaš riikkaid sierra guovlluun ja maid Brysselis, Eurohpas parlamentas.

Diehtaga ja dutkamuša fierpmádagat

Arktalaš dutkan ii leat ráddjejuv von riikkaid rájiide, muho dat lea luonddus mielde earenoamás riikkaidgaskasaš ja fierpmáiduvvan. Dutkanfidnuin leat dávjá mielde sihke árktalaš riikkaid ja guovllu olggobeal riikkaid dutkit. Luonddudiedalaš ja geofysikálalaš dutkamuš dárbbaha dávjá rusttegiid ja gáibida dárbahassii olu ruhtadeami, go doarjjabáikin leat dutkanfatnasat ja jieknejoadajjárat. Mihtidea mit dahkkojuvvojít satellihtain, gáiddos dutkanstašuvnnain ja juobe jienja vuolde buokči čázevuolfatnasi.

Riikkaidgaskasaš polárajahki lea polaguovluid dutkamuš stuorarahčamuš, mii lea ordnejuvvon dáinna namain easka golmma geardde, manjimus jaqid 2007–2008. Ovddit gearddit ledje

1880- ja 1930-loguid, 1950-logu loahpas riikkaidgaskasaš geofysikhha jahki laktása maid nannosit polaguovluid dutkamušsii.

Polárajahki čohkkii oktii buohkanas-sii duhátmeriid dutkiid logiin riikkain. Polárajagi aígge johttáhuvvui Árktalaš rádi ovdddian plána mearkkašahtti dutkanstašuvnnaid ja observatorijajd ovtasbargofierpmádagas (SAON). Árktalaš rádi bargu mieigá nannosit dutkamušsii. Dat čohkke dutkandieđu, mii juo gávdno, árvvoštallanraportan, ja lea manjmus moattilogi jagi aígge oasistis laktán dutkiid nuppiidasaset sihke mearrideddjiide.

Árktalaš dutkamušain bargi dutkan-lágadusat leat logiid mielde máilmimi sierra guovlluun. Dat bealistaset doalahit sierralágán luonddudiedalaš mihtidana ja dutkanstašuvnnaid, mat leat miehtá árktalaš guovllu. Ieżaset fierpmádagat ja deaivvadeamit leat nu polárvuoigatuoda dutkiin, servodatdiedaolbmuin, nuorra dutkiin go mánggħain earána surgiġi.

Mánggat riikkaidgaskasaš birasorganisašuvnat degħi WWF ja Greenpeace leat datnai áktiivvalačċat guovllus.

Árktalaš rádi čihċċet ministtarčoakkámis giedħahallojuvvui árktalaš guovlu earáhuvvan. Čoakkámi oħxa lastiżżeen earret eará Ovtastuvvan stáhtaid olgominsttar Hillary Clinton.

© Paula Kankaapää

Árktalaš dutkamuša ja skuvlejumi fierpmádagat

- **Riikkaidgaskasaš árktalaš diehtaga komitea** (IASC, International Arctic Science Committee)
  - Meroštallá riikkaidgaskasaš árktalaš dieđapolitihka linnjáid ja ovddida dutkan-ovttasbarggu.
- **Nuorra dutkiid fierpmádat** APECS (Association of Polar Early Career Scientists)
  - Ovddida studeanttaid ja dutkiid, geat leat bargeallima álgomuttus, ovttasbarggu.
- Eatnatlohkosaš dieđasuorgeguvdasaš organisašuvnnat, dego servodatdieđabolmot (IASSA, International Arctic Social Sciences Association) dehe riikkaidgaskasaš girsedutkanorganisašuvdna (International Permafrost Association).
- **Árktalaš universiteahutta** (University of the Arctic)
  - Árktalaš universiteahtaid dutki- ja stude- antalonohallan, skuvlejumi ja dutkanovt- tasbarggu ovddideaddji fierpmádat, masa gullet sulaid 140 instituhta árktalaš guovllu sierra riikkain.

Strategijiat ja ulbmilat

Aárktalaš guovllu deaddoárvvu buor- ráneami mielde guovllu riikkat leat nubbi nuppi manjis ráhkadan ja bidjan áigedássái iežaset árktalaš strategijajid. Dakkár lea juo buot árktalaš riikkain, ja dain riikkat leat meroštallan iežaset beroštumiid ja ulbmiliid. Ovdameark- kadihte Suopma ráhkadii iežas árktalaš strategija jagi 2010 ja mearridii juo moati jagi geahčen dahkat oddasa jagi 2013. Guovllu gárganeapmi ja nuppástusat leat nu jođánat, ahte báhpriin leat váttisvuodat bissut manjis.

Eurohpa uniovndna lea meroštallan árktalaš ulbmiliiddis mángii. Jagi 2008 manjnel leat oidnon komisšuvnna dieđáhusat, ráđi loahppaárvalusat ja parla- meantta smiehttamušat. Brysselis leat dollo- juvvon eatnat seminárat ja ságastallan- dilášvuodat das, mii lea EU:a árktalaš rolla ja maid uniovndna háhpohallá.

Jagi 2012 diedáhusastis komisšuvndna deattuhii dálkkádaga ja ekonomiija earáhuvvamiid jodánvuoda, árktalaš ovt- tasbarggu dehálašvuoda, birasgáhttema ja suvdilis gárganeami. Árktalaš earáhuvvan bealistis deattuha dieđáhusa mielde EU:a iežas birasčtnasemiid ja dálkkádatrievda- ma vuostásáš dáistaleami dehálašvuoda.

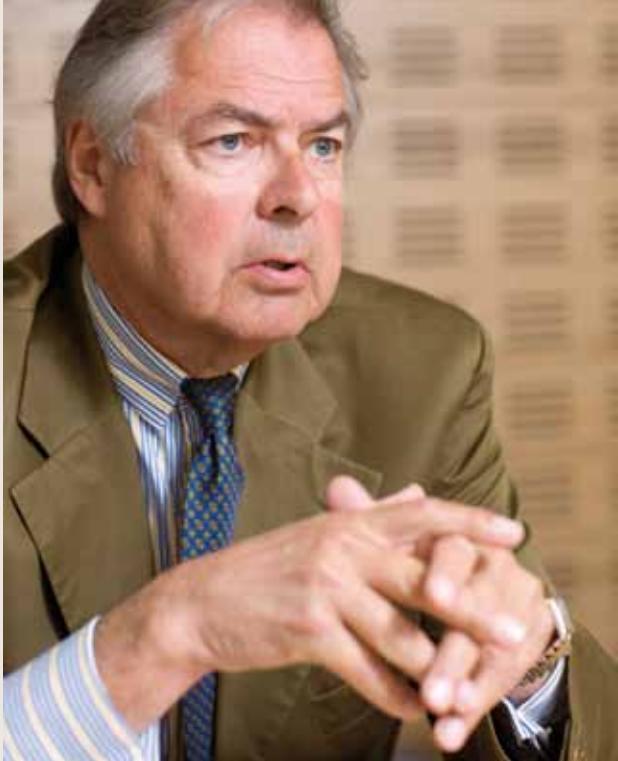
Komisšuvndna muittuhii maid, ahte EU:a dálás lahtoriikkain golbma ja go Islánda vejolačcat searvá, de njeallje gullet Árktalaš ráđđái ja ahte uniovdnii bohtet stuora oassi árktalaš guovlluin buvttaduvvon materiálain ja dárbäiin. Dán mielde EU:a politihkka väikku- ha árktalaš guovllus mángga lädje. Čoavddasátnin EU:a boahittevaš árktalaš politihkas leat komisšuvnna mielde diehtu, vásttolašvuohta ja oassálastin.

EU:a árktalaš informašuvdnaguovddáš

- EU:n komisšuvnna ja ráđi árktalaš dieđáhus ja jurddabohtosat 2008-2009 suokkardalle árktalaš informašuvdnaguovddáža dárbbu.
- Lappi universiteahta Árktalaš guovddáš dagai jagi 2009 álgaga informašuvndna- guovddáža vuodđudeamis fierpmádahkan, man válđodoaimmahat livčii Roave- njárggas. Fierpmádagas leat mielde (2012) measta 20 eurohpalaš dutkanlágadusa.
- EU:a komisšuvndna dohkkehii jagi 2013 válmmaštallanálwgaga árktalaš guovllu strategalaš birasváikkusušrvvoštallamis.
- Válmmaštallanálwgaga deste fierpmá- datmálle doaibmivuoda EU:a árktalaš informašuvdnaguovddážin.
- Informašuvdnaguovddáš buvttadivčii dieđu árktalaš áššiin EU:a institušvnnaid ja olbmuid dárbbuide.
- Lappi universiteahta Árktalaš guovddáš lea Roavenjárggas ja dat lea riikkaidgaskasaš ja mánggadieđalaš árktalaš dutkamušii ja árktalaš dieđu buvttadeapmáí spesiali- seren instituhtta, mas lea maid Arktikum- dieđaguovddáš.

Suoma árktalaš ambasadevra Hannu Halisa mielde maiddái EU:a komisšuvnnas galggalii leat iežas árktalaš ambassadevra dehe koordinerejeaddji.

© Juhu Loikkanen

Árktis gohču – gullágo Eurohpa?

Eurohpa uniovnnas lea dáikkihuvvon, man dehálaš lea poláragierduu davaabealli. Suopma lea viggan árktalaš gažaldagaid leavgaguoddi EU:s ja Ruottla bealistis lea dáikkihan guovllu dehálašvuoda Árktalaš rádi ságadoallin.

Suoma árktalaš ambassadevra **Hannu Halinen** lei ovdal dálás barggus ambassadevan Egyptas. Vaikko guovlluid gaskavuođa earru lea hirbmat stuoris, ambassadevra oaidná dain maid guoskkahansajii.

– Sueza kanála lea okta Egypta stuorimus dienasgálduin. Árktalaš jiekñagokčasa suddama mielde Nuortadavvioalli fálladasa goitge molssaeavttu, man galgá váldit vuhtii duođalačcat.

Davvi jiekñamearra lea Árktisa guovddážis – konkrehtalačcat ja politikhalačcat – mii deattuha gádderiikkaid rolla.

– Ruošša, Dánmárku ja Kanada dahket iežaset dutkamušaid vai sáhittet meroštallat iežaset nannánjuolSSI dáláža viiddibun. Kiinná ja USA bealisteaskka leaba fuolas mearrajohttalusa friddjavuođas. Maiddái min árktalaš politikhasteamet okta hui dehálaš ulbmil lea Jiekñamerrii beassan.

EU:s árktalaš gažaldagaide dáikkihuvvui lagi 2007, go mearrajiekna puttai unni bun go goassige ovdal. Dál olahus lea báhcán odđasa julgiide, mii ii aŋkke unnit fuomášumi. Dattege ovttasbargu, diehtu ja ipmárdus dárbbahuvvo lasi. Halisa mielde maiddái EU:a komisšuvnnas galggalii leat iežas árktalaš ambassadevra dehe koordinerejeaddji. Dán rádjái lahttoriikkain Suopma lea leamaš árktalaš gažaldagaid leavgaguoddi EU:s.

Nuortamearra deahtistuvvon laboratorišuvdnan

Vaikko Suomas ii leat árktalaš riddu, de mis lea Nuortamearra iige dan mívssolašvuoda góannát Halisa mielde badjelgeahčcat.

– Nuortamearra lea deahtistuvvon laboratorišuvdna Davvi Jiekñamerrii.

Halisa mielde Jiekñameara stáhtat sáhttet váldit oahpu Nuortameara politikhalaš ovttasbarggus ja mearrajohtalus ordnemis. Árktalaš ráddi sáhttá västideaddji lágje oažzut ávkki eará guovlluguovdasaš forumaid barggus, dego Barentsa Euro-árktalaš rádis, Davvirriikkaid rádis ja Nuortamearrádis.

Suopma lea buktán ovdan, ahte Árktalaš

© Gustaf Lindås album

Ruota árktalaš ambassadevra Gustaf Lund mannalii Njenecas, go son lei mátkki nalde konfereansadámpamátkái Davvenuortaoallái.

ráðđi nannejuvvölli dievasmearálaš riikkaidgaskasaš organisašuvdnan. Dallenai galggalii dáhkiduvvot álgóálbmogiid nanu sajádat rádis.

– Árktalaš rádis lea dál buori ovttasbarggu vuognja. Dehálaš lea seailluhit ovttasbargus guovlluguovdasaš vuodu, muhto ságastallat rahpasit olggobeale doibmiiguin.

Halinen deattuha stáhtaid guovttagaskasaš goriid rádi bálddas. Son ii goitge jáhke, ahte omd. Davvirrikkaid gánnáhivčii ráhkadit oktasaš árktalaš strategija, daningo riikkaid dilit leat nu sierralágánat.

Suopma guottiha EU:a dohkkeheami bistevaš dárkojeaddjin Árktalaš ráðđái. Muhtin evttohusaid mielde EU sáhtálii boahit juobe aitosaš lahttun Suoma, Ruota ja Danmárkku sadjái.

– EU:a davviguovllu riikkain lea guðesge iežas árktalaš profila, man dihte daid bissun aitosaš lahttun lea ákkastallamis. EU:a rolla dárkojeaddjin livčcií stáhtaid rolla dievasmahti ja doarju.

Halisa mielde EU:s lea olu addámuš omd. árktalaš dutkamušas, dálkkádat-

rievdamis ja luondduriggodatgažaldagain sihke mearrajohtalus- ja guolástan-vuoigatvuodain.

Árktalaš rádi suitehiin

Ruota árktalaš ambassadevras **Gustaf Lindas** lea leamaš Árktalaš rádi jodihanovddasvástádus ovttas olgominsttar Carl Bildtaiń áigge, goas geahčastagat leat dollejuvvon davás.

Ruotta lea leamaš vuosttaš geardde Árktalaš rádi ságadoallin jagiid 2011-2013, mii lea lokten árktalaš gažaldagaid našuvnnalaš deaddoárvvu. Árktalaš strategija Ruotta duddjui guovllu riikkain manjimussan.

– Ruotas ja Suomas lea seammalágán gaskavuhta árktalaš guvlui. Ruotta ii dovdva iežas beare árktalažžan, daningo mis ii leat gáddesáhcu, muhto Ruotasnai lea Suoma ládje viiddes eananviidotat árktalaš guovllus.

Lind jáhkká, ahte Árktalaš ráđđi stuorru alla dási foruman.

– Árktalaš ráđđi lea gohčoduvvon mearrádusaid válmmaštalli foruman, muhto dat leage earáhuvvame mearrideaddji orgánan. Vaikko árktalaš guovlu lea issoras stuoris ja earáhuvvá hui jodánit, de ráđis ovttasbargu doaibmá hui burest.

Polárvánddardeaddji guorrame

Bargolanjastis Stockholmma ministerijigoartilis Lind doallá oktavuoda árktalaš ambassadevraide, Árktalaš rádi bargojoavkkuide ja álgoálbmogiidha sihke vástida rádi lahttun viggi stáhtaid gažaldagaide. Dárkojeaddjelahttuvoða leaba hápohalan EU:a lassin earret eará Kiinná ja Singapore.

Olgoministtar Bildt ja ambassadevra Lind leaba leamaš Ruota ságadoallivuoda áigge Árktalaš rádi jietnadorven riikkaidgaskasaš konfereanssain. Oktan buoremus millii báhcán dáhpáhussan Lind nammada Ruosha dorvvolásvuohtarádi lágidan konfereanssa, mas mátkkoštuvvui váimmusiekñadoajár Yamaliin Njeneca Narja-Maris Saha Tiksii.

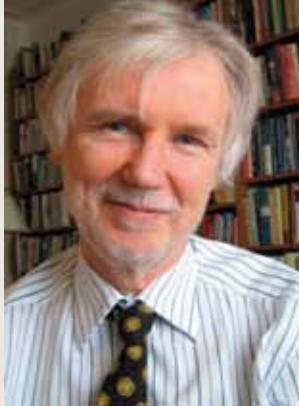
– Čuovuimet ruottelaš-suopmelaš

sáŋgáramet, polárvánddardeaddji Adolf Erik Nordenskiölda johtolaga. Sonhan borjjastii vuosttažin Nuortadavveoli čađa. Mátki lei jallá fiannis, muhto seammas dat čájehii árktalaš guovllu buncaraggá. Borgemánnosaš konfereansaskipamátkki áigge eat oaidnán jienja, vaikko dábálaččat jieknä gokčá Davvi-Ruošša gáddesázu rádjái.

Linda mielde galgá bargat eambbo dálkkádaga liegganeami caggama várás. Árktalaš ráđis ii ráđđádallovuvvo globála dálkkádatšehtadusas, daningo dat lea ON:a bargu. Ráđđi sahttá goitge váikkuhit dálkkádatsuodjaleapmái ja bargat omd. čáhppes čiņa, mii ligge dálkkádaga, gehpideami várás. Lind árvvoštallá, ahte boahttevuodas Árktalaš ráđđi vuojulduvva maiddái ekonomijagárganeapmái ja gáibida fitnodagaid ovddasvástádusa davviguovllu gárganeamis.

– Mii leat rahpan ságastallama fitnodagai-guin, mot guovllus ollašuhttojuvvo fitnodatovddasvástádus.

Gustaf Linda jearahalai Virpi Komulainen.

© Erkki Tuomioja albumia

Eurohpa uniov dna lea árktalaš doaibmi

Maid árktalašvuohta mearkkaša Supmii, olgoministtar Erkki Tuomioja?

Suopma lea árktalaš riika – dálkkádat, luondu, geaografija, historjá ja muosáhusat leat hábmen árktalaš identiteahtamet. Suoma álbmot lea ollisläččat árktalaš riika, daningo goalmممádas 60. govdodatbiire davábealde orruin leat suopmelaččat.

Suopma lea maid árktalaš máhhti. Árktalaš guovlu lea hui vuoiimmálaš earáhuvvama čuozáhat. Earáhuvvama ipmirdeapmái, dasa vuogáiduvvamii ja maid dainna ávkkástallamii Suomas lea hui alla dásí máhttua ja diehtodáidu. Máhtua ja dutkamuša doalaheapmi ja gárgeheapmi lea earenoamáš dehálaš.

Seammas árktalaš luondduriggodagaiguin ávkkástallamis ja buot earáge árktalaš barggus Suopma deattuha suvdilis gárganeami prinsihpaid ja birrasa ravdaevttuid identifiserema.

*Manin Suopma lea mearridan oðasnuhttit
árktalaš strategijjas?*

Dáláš, vuosttaš árktalaš strategijjamet válmmaštaljojuvvui virgeolmmošbargun giiddat 2010. Strategiija odasteapmi lea ákkastallamis lagamusat guovtti ákka mielde: vuohčan gárganeapmi árktalaš guovllus lea jođán ja hui guhkás dakkár, masa ii sáhte ovddalgihtii ráhkkanit; ja nubbin lea čájehuvvon dárbbatlažjan viiddidit strategiija oaidninvuogi sihke laktit dasa konkrehtalaš doaibmabidjoeventohusaid golluváikkahuusaidsguin. Vaikko oðasnuhttinbargu lea ovddežii veardidettiin mihá viiddit ja bienalaččat, ráđđehus ii hálit ájahallat dan ráhkadeamis, muhto gálibda

barggu gárvánit giđa 2013 áigge.

Dálás árktalaš strategijjamet lea olgorre-dettolaš. Strategiija johttáhuvvan ollisláš oðasnuhttin koordinerejuvvo olgomini-striijas.

*Olugo árktalaš gažaldagat oidnoj Suoma
olgoministara bargguin?*

Olgoministara bargguin árktalaš gažaldagat leat leamaš ovdan lassáneaddji vugiin marjimus jagiid. Riikkaidgaskasaš beroštupmi guvlui lea dan deaddoárvvu viiduma mielde sturron jođánit. Árktalaš gažaldagat leat guovlluguovdasaččat, muhto dain leat máilmiviidosáš váik-kuhusat. Árktalaš gažaldagat leat juo measta rutiidnalundosaččat mielde riikkaidgaskasaš guossástellamiid ja čoakkámiid ášselisttu nalde. Mávssolaš árktalaš foruma Árktalaš rádi jođihit olgo-ministararat. Seamma lágje eará doaibmiid ja instrumeanttaid olis, dego Barentsa euro-árktalaš rádis ja davvidimenšuvnna doaimmas, olgoministariin lea jodihan-ovddasvástdáus. Dás čuovvu, ahte ministtar deaivač čoakkámiid olggobealdein árktalaš doaibmiid sierra oktavuodain ja lea dávjá fárus dilálašvuodain, main gieđahallojuvvojít árktalaš gažaldagat.

Ráđđehusa prográmmas lea dál vuosttaš geardde iežas lohku árktalaš gažaldagain. Ráđđehus lea easkabáliid meroštallan iežas árktalaš vuoruhemiid ja linnjemiid. Ráđđehusas árktalaš ášsiid ovdanbuktin dáhpáhuvvá olgoministara doaimmas.

*Leago Eurohpa uniov dna eakti vuogi mielde
árktalaš doaibmi?*

Eurohpa uniov dna lea árktalaš doaibmi mángga vuđolaš ákka geažil. Árktalaš guovllut leat hui hávváiduvvit dálkkádat-rievdama geažil. Komisšuvnna geasset 2012 addin dieđáhusas daddjojuvvo EU:a leat globála dásis mávssolaččamus dálkkádatrievdama vuostásáš doaimmaid ovddideaddji. Golbma – ja boahtteáiggis vejolaččat Islándda mielde njeallje – EU:a lahttoriikka leat maid Árktalaš rádi lahtut. Ekonomalaččat EU lea árktalaš guovllu buktagiid stuorimus márkanviidotat. Dasa lassin EU:s leat viiddes dutkan- ja gárgehan-fidnut árktalaš guovlluin.

*Leago Suopma EU:a leavgaguoddi árktalaš
guovllus?*

Euroopa parlameantta várrepresidentta Diana Wallis gohčodii iežas áigge Suoma EU:a leavgaguoddin. Suopma leanai leamaš aktiivvalaš dáid gažaldagaid ovddideaddji nu parlameanttas go ráđis ja komissuvnusage. Konkrehtalaš ovda-mearkan barggusteamet lea fidnu EU:a árktaš dieđihanguovddáža raphaelaš Roavenjárgii, man leat váibameahttumit ovddidan.

Eat hálit leat goitge akto EU:a árktaš rolla ceggeme: jeeraldathan lea oba EU:a oktasaš áššis. Viggatnai álgagiiddeamet-guin dán ipmárdusa viiddideapmái ja EU:a árktaš politihka čielggadahttimii.

Manin Suopma lea vuodján EU:a bissovaš dárkojeaddji rolla Árktaš ráđis?

EU:s árktaš doaibmin lea – earenoamás viiddes árktaš dutkandoaimmas vuodul – mearkkašahti lágje addámuš ráđdái, sihke dan bargojoavkuide ja johttáhuvvon gokčevaš dutkanproseassaide. Min oainnunet miele EU deavdá buot dárkojeaddjái biddjon kritearaid. EU:a dárkojeaddjesajádat lea namalassii ráđi berostumi miele, daningo dákko bakte ráđi rolla oasistis gievru.

Barents-ovttasbargu lea 20 lagi boaris. Leago dat deavdán vuordámušaid?

Dán Barentsa euro-árktaš ráđi 20-jahkášaš doaimma ávvudanjagi Suopma váldá ráđi ságadoallivuoda áigodahkii 2013–15. Ráđi bargu lea eahpitkeahttá leamaš menestuvvi. Barentsa guovlu mearkkaša Supmii lagamus ja oahppáseamos doaibmagietti. Ráđi mihtilmas sierrasárggus lea guovlodási ovddasteapmi iežas ráđis; goappnai dásis eatnatlohkosaš bargojoavkkut fállét buriid rámaid čiekjudahhti ja bohtosiid bukti bargui. Barentsa ráđis maiddái EU:a komissuvnua lea lahttun. Ráđi barggus leat lagaš guoskkahansajit davvidimenšuvdnii ja guoibmivuođaide. Barents-ovttasbargu árktaš ovttasbarggu oassin leanai mángga lágje ofelaš viiddit árktaš čovdosidda.

Galggaliigo Árktaš ráđi rolla ja bargguid nannet?

Suopma lea jearggalaččat vuodján Árktaš ráđi nannema. Árktaš ovttasbarguan lea duohta gal ráđi boarrasit (ieš meroštalalin dan áiggálaččat árktaš

birasstrategijas šiehttami Roavenjárggas 1991), muho gollan 16 lagi áigge ráđdi lea čájehan eallingelbbolašvuodas. Diimmá áigge dohkkehuvvoje máŋga Suoma ovddidan nannendoaibmabiju (dego bissovaš čállingoddi ja oktasaš bušeahhta) ja dát bargu jotkahuvvá. Lean ieš evt-tohan ráđi hábmema riikkaidgaskasaš organisašuvdhan, mii vuodđuduuvvá šiehtadussii. Ráđi fápmudus lea čielgasit viidume birasgažaldagain máŋgga eará sektorii. EU:a dárkojeaddjegažaldaga mear-rideapmi vuhtii válddedettiin ráđi ollislaš beroštumi lea dehálaš elemeanta ráđi sajádaga nannema várás.

Manne Suopma ii leat ratifiseren ILO álgoálbmotsoahpamuša?

Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna (ILO) iehčanas riikkaid álgoálbmot- ja čeardaálbmogii oktasašsoahpamuša nr 169 ratifiseren lea dađi bahábut ádjánan juo guhká. Ággan lea dat, ahte Suoma lágt eai leat gehčojuvvon dávistit oktasašsoahpamuša mearrádu-saide sápmelaččaid eatnamii čuohcci vuogatvuodaid olis. lige dakkár láh-kaásáheami rievdadusain, maiguin dát sáhtálii divvojuvvot, leat joksojuvvon ovttamielalašvuhta. Ráđđehusprogramma miele geahččalit dál olláhuhttit ulbmila soahpamuša ratifiseremis ráđđehusbađi áigge. Ministtarjoavku válmmaštallá ášši.

Sáhtágo dálkkádaga liegganeapmái árktaš guovllus šat dahkat maidege?

Dálldádatrievdan ovdána juohke dáhpá-husas dakkár leahtuin, ahte ulbmilin biddjon eananspáppa gaskatemperaturvrra loktaneami ráđdjen guovtti ceahkkái ii oro lihkostuvvame. Olbmo doaimmat árktaš guovlluin buvtadit dušše hui unnán šaddovistegásaid bázáhusaid, nu ahte árktaš guovllut leat dás earáhuv-vamiid čuozáhat. Nuppe dáfus dálkkádat-rievdama váikkuhusat árktaš guovlluin lehttohit eará lágje earáhuvvama. Liegganeamis ja jienja suddamis čuovvu beaivvi speadjalastima unnnun jienja suddama miele – nd. albedo-iđa – sihke metána- ja šaddovistegássabázáhusaid lassáneapmi álotgirssi suddama miele jođalnuhttet ain globála dálkkádatrievdama. Dálkkádat-rievdama caggen ja láivudeapmi gáibida danin ollislaš ja máilmmiviidosaš barggu, go fas vuogáiduhttindoiqbamijut leat eanet báikkálaš diliid duohken.

Mu Akyreyrinan

© Leena-Kaisa Viitanen

”**E**Vuosttaš miellagova Islánddas lea vattis vajálduhttit: hui čavges davádat ja measta botneheapme... ii mihkge. Keflavika riikkaidgaskasaš girdišilju birastahtti viiddes lávagittiid geahčadettiinan muittán – vel vihttanuppelot jagi maṇjelnai – iežan jurddašan unna šohkažis, ahte iihan dáppe leat mihkkege! Na, leihan doppe.

Vulgen Islándii logahaga maṇjel Lulli-Suomas almmá dan stuorit ákka haga. Unna nieddažin A-studio Soaittahatmátkkošteaddji lei dahkan váikkuhusa velohaladettiinis Alit Lagunas guovdu muohtaga Islánddas ja radio dálkediedáhusa monotonalaš nissonjiena jeavddalaččat hoahkan “Reykjavík, oarjelulli golbma” dehe juoidá dien guvlui, lei bohciidahttán beroštumi duon magihkalaš báikki guovdu. Go dilálašvuhta deaivvai, de darvánin dasa eahpitkeahttá ja ledjen juo ovddalgihtii sihkar, ahte Islánda lea mu báiki.

Mutkon loahppajagi 1997 Akureyrii Davvi-Islándii dáiddaluis-tenhárjeheaddjin. Oahppit ledje álggos guhtta ja hárjehusat dol-lojuvvjoje báikkálaš jiekkjavuojáhagas, olgun. Orron belohakii suopmelaš bearrašis, mii álkidahtii vuogáiduvvama, vaikko in muitte, ahte livččen mange muttus vearrábut gillán kulturšohkas. Islándalaččat orro leame ovttasorttagat suopmelaččaiguin ja eallin lei dakkaviđe álggos hui mohkeheapme ja vuohkkasit oahpeslágán.

Akureyri lea Islándda davvirittus ja lea sullo nubbin stuorimus čoahkkebáiki oaivegávpotguovllu manjel. Akureyris leat sulaid 17 000 olbmo ja dat lea viidodagas mielde 125 njealjehaskilomettara.

Munnje čielggai goitge oalle joðánit, ahte giellamáhttu lea vealtameahttun, jos hálida rievttes ládjé oahpásnuvvat olbmuide ja islándalaš eallinvuohkái. Giellaoahpuide eai lean dalle Akureyris gallege vejolašvuoda, nu ahte ohppen islánddagiela guldalemiin ja buoridin vearrámus giellaoahppameattáhusaidan manjel go stude-rejin universiteahtas.

Islánda lea luondduustiba riika ja okta ágga dasa, ahte lean dáppe velnai. Duovdagat leat áidnalunddogat ja luondu lea hui vuoimmálačcat mielde olbmuid eallimis joðánit molsašuddi dálkki ja luondduroasuid bakte. Dollavárrerussun jiehkis, gutnaluvvan bealddut ja oamit, eanandoarggastusa buktin jápmu dehe muohtagii gokčasan sávzzat čakčastoarpma fállehettiin liiggás árrat leat duohatuvohta dáppe davvisullos, vaikko eallin joðánis leahtuin leanai earáhuvvame oarjemáilmimi urbánan.

Islánda lea mielaidgeassi ovttastupmi oððasa ja boarrása, latte-gáfe šluhppi gávpotlačča ja juoga váddásit govvidahti álgovuoimmi, mii gávdno guorba davviloonddus. Unna muhto ealaskas servošaš, mainna sisä beasadettiin lea álki šaddat seammasullasažžan.

Leena-Kaisa Viitanen bargá Arctic Portlinis Akureyris, Islánddas.

BARENTSA FIERPMÁDAGAT

© Bernt Nilsen, www.barentsspektakel.no

© Mikhail Slavin, www.barentsspektakel.no

Namain Barents orru leame iešvuohtan johtit guhkás ruovttuguovllustis.
1500-logu loahpageahčen hollándalaš kapteaidna ja gávdnanvánndardeadji Willem Barents dollii davvičáziide guhkás Norgga rittu don beallái. Eai dat mohkit livčče šat bearhaga muittus, jos son ii livčče guođđán juoidá bissovaš luottaid. Oba duot Davvi Jiekjameara Eurohpa beal viidotat lea dassážis dovdojun namain Barentsa mearra.

Doppe dat seaillui, muhtin hárve olbmo atnin galbma namman gárttaid ravddain. Muhto 1990-logu álggus namma Barents vulggii fas vánddardit. Dál dat sáhttá

Ránskálaš gáhtateáhter Compagnie des Quidams loaddastii Barents Spektakelis jagi 2012. Čájáhusa namma lei *Herbert's Dream*.

boahtit ságastallamiin ja bajilčállagiin ovddal guhkkin eret iežas mearas: Davvimearrabáda davimus geaži gáttiin Suoma nugo Ruota bealdenai, Atlántii gehččojuvvon Norgga gávpogiin, stuora Jietnajaš-jávrri duovdagiaan Ruošša Gárjilis, Komi ruonás čomain, Njeneca duoddariin ja Vilgesmeara válldu Arhangelska gáhtain.

Barentsa mielde navdojuvvui ovttas-bargoguovlu, mii vuodđuduvvui 1990-logu álggus. Maid jurddahalalii Willem Barents

das, ahte su nama guoddi guovlu lea nu viiddis, ahte go dat biddjolii Gaska-Eurohpii, de dat olállii Ránskkás Ukraini? Dehe ahte davvin huksejuvvo Barents-ovttasbarggu ja Barents-identiteahhta? Dehe ahte Barents-nama guoddi mánngagirjjat čoakkámiidda bohtet goas sierra riikkaid ministarat, dán-sejeaddjit, dehe doaimmaheaddjit?

Kalohuttaovttasbarggus Barentsa guovlun

Go hubmojuvvo árktalaš guovllus ja Eurohpas, de seammas galgá hupmat maid Barentsa euroárktalaš guovllus, mii gokčá Suoma, Ruota, Norgga ja Ruošša

Barentsa euroárktalaš ráddí

- Lahtut Suopma, Ruotta, Norga, Ruošša, Dánmárku, Islánda ja EU:a komisšuvdna.
- Dárkojeaddjit Kanada, Ránská, Duiska, Itália, Jáhpán, Hollánda, Polska, Británnia ja Ovtastuvvan stáhtat.
- Vuodđuduuvvon Girkonjárggas 1993.
- Bargun guovlluguovdasáš ovttasbarggu ovddideapmi Davvi-Eurohpas.
- Mánnggaid sierra surggiid bargojoavkkut, oassi ovttas guovloráđiiguin.

Barentsa guovloráddí

- Bargun ovddidit guovlluidgaskasaš ovttasbarggu Barentsa guovllus. Mielde hálddašanguovllut njealji riikka davviosiin.
- Suomas: Kainuu, Davvebađeanean ja Sápmi. Davvi-Gárjila eanangoddi dárkojeaddjin.
- Norggas: Nordlánda, Romsa, Finnmark.
- Ruotas: Västerbotten, Norrbotten.
- Ruoššas: Murmánska guovlu, Arhangelska guovlu, Gárjila dásseváldi, Komi dásseváldi, Njeneca guovlu.
- 5,3 miljovnna orru ja 1,75 miljovnna njealjehaskilomettara.

Kolarctic ENPI CBC-prográmma

- EU:a ja Ruošša ránnávuohta- ja guoibme-vuohaprográmma oassi.
- Čuozáhatguovlun Norgga, Ruota ja Suoma davvioasit ja Ruošša davveoarjoeassi.
- Prográmmaágodat 2010-2014.
- Ruhtadeapmi addojuvvon 53 prošektii.
- Ruhtadeami ollesmearri 70 miljovnna euro.
- Mielde galgá álohiit leat Ruošša beal guoibmi.

Barents Spektakel

- Buoremusat dovdojuvvon Barentsa guovlu oktasaš kulturdáhpáhus.
- Lágiduvvo Girkonjárggas, Norggas.
- Dáládáidda, performánnsat, girjjalašvuohta, téáhter, ealli govat, seminárat ja konsearttat.
- Barentsii ja dävviguovlluide laktáseaddji áigeguovdilis fáttát.
- Dollojuvvon juohke guovvamánu jagi 2004 rájes.

Barentsa guovlu

davviosiid. Oassi das lea árktaš guovlu, oassi dušše muđuid davvi. Oktasaš lea hárves orrun ja guhkes mätki oaiivegá-pogiidda.

Dán ovdal davvin lei kalohettaovttasbar-gu, mii guoskkai lagamusat Suoma, Ruota ja Norgga davimus guovlluid. Sovjetlihtu davviosiide ledje unnán oktavuođat ja dat ledje gággadis formálat. Dattege histor-jás, áiggis ovdal Ruošša revolušuvnna ja rájiid giddema oba guovllus lei oalle olunai iešguđetlágán gaskavuoda dakhamuš. Meara nalde guolásteaddjít ja gávpefat-nasat lihkade oba Norgga ja Arhangelska gaskasaš guovllus, lullelis gávpejohtolagat manne mutkkiid ja cázádagaid mielde.

Barentsa guovlu riegádahttojuvvui politihkalaš mearrádusain lagi 1993 dehege sulaid 20 lagi dás ovdal, go galbma soahti lei jur nohkan ja odda jurddašeapmi lei vejolaš. Norgga dalá olgominsttar Thorvald Stoltenberg lei álgagdahkki, Ruošša bodii mielde, dego maid Suopma ja Ruotta. Dáid guvlui aitosačcat gullevaš riikkaid

lassin vuodđudanlahtut leat Dánmárku, Islanda ja Eurohpa komisšuvdna.

Álgaga duogážis lei hállo earáhuhtit duon Eurohpa doajáhatáigge ovddeš giddejuvvon guovllu rabasin ja lasihit ná oadjebasvuoda ja riikkavuložiid ja eko-nomijia gulahallama. Dan dárkkuhussii vuodđuduvvui stáhtaidgaskasaš Barentsa euroárktalaš ráddi ja guovlluidgaskasaš Barentsa guovlorádi. Vuohččan dasa gulle duššebeare davimus guovllut, de dat viiddui luksa ja nuorttas. Ovdamearkka-dihte Suomasnai lea geográfalačcat mielde bealli oba riikkas.

Suoma, Ruota ja Norgga kalohta davviosiin lea juo guhká leamaš ovttasbargu rájiid rastá muhto dál mannojuvvui mihá guhkkelii. Eurohpa davviosiide duddjo-juvvui dego duššis Barentsa guovlu, gosa riegádahttojuvvvoje sierralágán ovttas-barggu mekanismmat. Stáhtaid nugo njealji riikka davimus guovlluide gaskii vuodđuduvvoje bargojoavkkut, ráhkaduv-

Barents Observer –
fierbmeaviisa dahká
odđasiid guovllu dáhpá-
husain Girkonjárgga
guovllus. Doaimmahusa
seaidnediimmut čájehit
Girkonjárgga, Roave-
njárgga ja Arhangelska
áiggi. Norgga ja Ruošša
ráji nalde áigearohus
lea dálvveáiggiid ollásii
golbma diimmu, mii vát-
tásnuhttá oktavuodáid
doallama ránnažiid
gaskka.

© Marjo Laukkonen

voje ulbmilat ja doaibmabidjoprográm-
mat. Guovloeiseválddit ja sierra surggiid
doaibmit m átkkoštišgohte čoakkámiidda
goas oarjjás, goas nuorttas, goas davás
dehe luksa – lulli dárkkuhettiin dán
dáhpáhusas gávpogiid, mat oaivegávpogis
geahčadettiin leat guhkkin davvin: Ubmi,
Bodø, Oulu ja Petroskoi.

Norgga Girkonjárga Ruošša ráji lahka
rievddai gáiddos seahkavuodus oktan Barentsa
guovllu guovddášbáikin. Dohko lea
boahktan sihke Norgga iežas stuora Barents-
čállingoddi ja doppe lea riikkaidgaskasaš

Barents-čállingoddi.

Buot dát issoras stuora viidodagas, gos
leat dušše 5,5 miljovnna olbmo eaige leat
dohkalaš doaresoktavuođat. M átkkit leat
guhkit ja váddásat, dat leat áddját, dávjá
diimmu birra dehe eaneteg.

Dattege Barentsa-ovttasbargu lea
čájehuvvon leat gaskaoapmi, man veagas
davviguovluide leat bastojuvvon dud-
djojuvvot odda doaimmat ja juobe iežas
identiteahhta. Lea gal duohta, ahte unna
lávkkážiid mielde ja vuordámušain dávjá
beahtahallojuvvo. Nuppástusat leat áddját.

© Yuri Nikiforov, www.beac.st

Barentsa guovllu
m ánggagielalaš ovttas-
barggus dulkonskuittut
leat oahpes oainnus.
Dulkat leat báikki
nalde maid Barentsa
euroártalaš rádi vir-
geolbmuid čoakkámis
Svolvaeris čakcat 2012.

Ruota Sámis lea Esrangga rakeahhtguovddáš. Guovddáža doaibmamii oahpasnuvvojuvvui Barentsa euroárktalaš rádi olgomistariid čoakkámis Ruota ságadoallivuoða áigodagas.

© Arto Viitikka

Álgomuttos vurdojuvvuje birasproblemat divvahuvvat dakkaviđe – dát guoskkai eandalit Sovjetlihtus árbin boahtán nuoskideaddji industriija dehe radioaktiivvalaš bázhusaid riskkaid – ekonomijiaovttasbarlu vurdojuvvui loktanit lieđđut.

Jagit leat vássán eaige fáhkkarievda-dusat leat boahtán. Virgeolbmuidgaskasaš bargojoavkuin mánggas leat nohkan eret eaige lahkage buot ulbmilat leat beassan báhpriin duođalašvuhtii. Muho oktanaga johtalus Ruošša davvirádjestašuvnnain lea geažos áigge lassánan ja sierralágán ovttasbargoguoimmit dovdet guhtet guoimmiiset rájiin fuolakeahttá. Barentsa guovlu lea vehážiid mielde earáhuvvan duođalašvuhtan.

EU doarju ovttasbarggu

Eurohpa uniovndna lea Barentsa guovllus mielde guvttiin hui sierralágán vugiin. EU:a komissjuvndna lea Barentsa rádi vuoddudeaddjelahttu ja dan bakte mielde guovllu ovttasbarggus. Nuppe dáfus EU:a ránnávuhta- ja guoibmevuoh-taprógrammat Carelia ENPI ja Kolarctic

ENPI leaba kanaliseren logiid miljovnnaid euroid ovttasbargui rájiid rastá. Dát lea mearkkašahti, danningo Barents-doaimma iežas ruhtadangáldut leat hui vátnát. Lagamusat dušše Norga lea bastán kanaliseret ruđaid guovttágaskasaš bargui Ruoššain.

Eurohpa unionvna ráhkadusruhtarajut leat ávkuhan Ruoča davviosiid ja Suoma davvi- ja nuortaoosiid, danningo dát doarja addojuvvo hárvves orruma vuodul.

Virggálaš Barents-ovttasbarggu buncárakkisin lea leamaš guovllu viidodat ja go dat lea biđgiidan. Dasa lassin guovlluid hálldašanmállit ja doaibmaválddit spiehkkasit nuppiineaset olu. Ruošša mielde leat Gárjila ja Komi lágán dásseválddit, main leat iežaset guovlodumat ja hálldahusorgánat. Suomas eanangottiin eai leat jur ollenge iežaset mearridanváldi ja resurssat.

Go lea sáhka Eurohpa árktalaš guovllu materiálain ja resurssain, dárkkuhuvvo geavadis jur Barentsa guovlu. Doppe leat buot minerála-, energiija- ja infrastruktuvrafidnut, mat leat Atlántta ja Urala gaskkas eatnamis. Ruvkedoaimma dáfus jearaldagas lea Eurohpa deháleamos guovlu. Barentsa guvlu hivvehallon investeremat leat riikkaidgaskasaš sturrodaga dáfus

massiivvalačcat, muhto ekonomiija eahpe-sihkarvuhta lea manjdan máŋggaid stuora investerenmearrádusaid ovddos.

Barentsa guovlu ii goitge leat dušše energiija ja materiála. Doppe leat juohke riikkas máŋggat universitahtat ja allaskuvllat – Ubmi ja Luleju Ruotas, Roma Norggas, Oulu ja Roavenjárga Suomas, Murmánska, Arhangelsk, Petroskoi ja Syktyvkar Ruoššas. Ovdamearkkadihitte Oulu gávpot leat riikkaidgaskasačcat mearkkašahtti alla teknologijja čoahkkáibidju, gos leat olu earenoamážit informašuvdnateknologijja suorggi fitnodagat. Mearrabáđaluovtta davimus gáttiin Ruota ja Suoma bealde lea lossa muorradikšun- ja metállaindustrija. Norgas guolástus lea dehálaš ealáhus. Ruotas Gironis lea oarjjimus Eurohpa deháleamos gomuvuhtadoarjjabáiki.

Suoma Sámis dálveturisma lea gárg-gidan ealáhussan, mii addá barggu duhátmeriid mielde olbmuide. Ovdamearkkadihitte Gihttela suohkanis Oarje-Sámis olmmošlohku lea lassánan geažos áigge 2000-logu álgojagiid rájes riikkaidgaskasačjan gárggiidan Levi mátkedoaibmaguovddáža ja rahppojun

golleruvkke mielde.

Lappi eanangotti ovddasteaddji Lappi lihtu rehkenastimiid mielde jagi 2010 Sámis ledje 2,2 miljovnna registrerejuvvon idjadeami, muhto duođalaš turismaidjademiiid mearri lea árvvoštallojuvvon golmmageardásážžan. Eanas turisttain geavahit orohaga, muhto idjadeamit eai registrerejuvvo mange statistihkkii.

© Arto Vitikka

Romssas orru doaimmaheaddji Arne Egil Tønseta mielas Barentsa guovllus
mávssolaččabut leat oktavuođat guovllu siste go lulliguovllu oivegávpogiidda.

Barentsa identiteahtta duddjojuvvo bihttá bihtá mielde

**Norgalaš doaimmaheaddji suhkkolere
čehpet Ruošas, Suomas ja Ruotas.**

**Suompelaš virgeolmmoš muotku
Davvi-Norgii ja hirpmástuvvá das,
man olu suompelašvuohta oidno
norgalaččaid árggas. Ruoša dáiddár
bealistis niegada dáiddárresideanssas
Davvi-Norggas. Barentsa guovllus leat
nuorra rájít ja olbmot leat daid hárjá-
nan rasttildit.**

Norgalaš **Arne Egil Tønset** lei 24-jahká-
sažjan stuora válljema ovddas. Válddáliigo
vuostá journalismma suorggi studeren-
báikki lulde vai doaimmaheaddji barggu
guhkkin davvin, Čáhcesullos. Tønset válljii
maŋju.

– Halidin mannat davás, dat orui nu
gelddolaš báiki.

Tønset lei ovdal studeren Walesa
riikkaidgaskasaš skuvllas. Moaddelot-
jahkásažjan son álggahii doaimmaheaddjin
riegdangilis Rørosa báikkálaš aviissas, go
militeara uvssat eai rahpsan. Čáhcesullos

son barggai radio- ja televišuvdnabargguin
Norgga riikkaradios NRK:s.

Davvin Ruošša lapmudišgodii. Tønset
beasai ráji rastá vuosttaš háve 1980-logu
beallemuttos. Mátkti, mii olii Murmánskka
rádjái, son govvida mihtilmassan: Beareha-
ga vodka ja sampánnja, birrasis duolvvas ja
fastivuohta. Muhto maiddái jáhkemeahttun
árvvasvuohta.

– Buot lei áibbas earálágán go ruovttus.
Faggasin.

Vuohččan nuorra doaimmaheaddji manai
Ruoššas luomoságge reaissuin, muhto
muhtin jagi geahčen son rasttildii ráji
maid bargguid dihte. Tønset unoahstala,
ahte oaophahalai giela easka mihá manjel.
Njuovžilin giella gárganii Moskva reivelono-
hallanagiid 2000-logu álgobealde.

Doaimmaheddjiid fierpmádat

Arne Egil Tønset lea leamaš mielde Barentsa
guovllu doaimmaheaddjefierpmádagas
measta álggu rájes. Barents Press Inter-

Suopmelaš Ari Sirén (guovdu) orru Girkonjárggas. Barentsa riikkaidgaskasaš čállingotti hoavdda mielas davvirájít leat boahtán psykologalaččat álkibun rasttilduvvot.

national vuodđuduuvvui jagi 1995 ja dan doaibma jorahuvvo ain eaktodáhtolaš vuimmiiguin. Dálá áigge Tønset gullá fierpmádaga stivrii.

– Mii leat mángii gávnahan, ahte deháleamnos Barents Pressas lea jur sosiála beallti. Doaimmahedđiide – dego earáidenai – lea duodaid dehálaš dovdat olbmuid nuppi riikkas vai ipmirda, mot sii oidnet máilmmi. Muđuid lea dušše turista, gii oaidná dan, mii sutnje čájehuvvo.

Seamma doallá Tønset mielde maid Suoma ja suopmelaččaid buohta. Čuovvovaččat norgalaš niegadanan iežas oaahpahallat suomagiela. Dat dárbbahuvvolii dálá bargus Barentsa árgga muitaleamis. Tønset lea dálá áigge friddja doaimmaheaddji ja girječálli, danningo son celkkii iežas luovos manjelaš reivelonohallanjagiidis NRK:s.

– Duššástuvven dasa, ahte lulde beroštuvve davviáššiin dušše, jos gažaldagas lei oðas.

Hárjánan doaimmaheaddji mielde davin mívssolaččabut leat oktavuođat Barentsa guovllu siste go lulli oaivegávpogiidda. Leathan rájít oalle nuorat ja daid leat hárjánan rasttildit.

Suopmelažjan Norggas

Ránnáriikkaid lagaš gaskavuođaid lea fuobmán maid Ari Sirén, gii lea Barentsa riikkaidgaskasaš čállingotti hoavda ja lea diksón barggu Girkonjárggas jagi 2012 álggu rájes. Ođđa ruovttubáikkistis Sirén heahkástuvai das, mot suopmelašvuohta oidno ain Davvi-Norgga árgabeavvis.

– Mánggain leat omd. suopmelaš fuolkkit dehe suopmelaš goarggut, vaikko sii ieža eai šat humage suomagiela.

Davvi-Norggas leat álágge leamaš olu suopmelaš sisafárrejeaddjit. Omd. Čáhcesullos leat leamaš 1900-logu álgugus eanet finnmárkkusuopmelaččat go norgalaččat ja dan girjerájus lea dálá áigge Norgga stuorimus suomagiel girjjálašvuoda čoakkáldat.

Suoma olgoministerijas guhká bargin Sirén muotkkui eamidiinnis Girkonjárggi njuolga Prahas, gosa son bealistis muotkkui Pekingas. Ovdal Sirén lea bargin Moskvas, Warszawas ja St. Petersburgas. Oktiibuołt olgoriikkajagiid mearri lahkonišgoahťa guovttilogi.

Sirén hupmá njuovzilit ruoššagiela,

© Sari Pöyhönen

Murmánskalaš keramihkar Inga Gruzdeva muotkkulii milloseappot Davviriikkaiden go Moskvai.

polskkagiela, engelasgiela, duiskkagiela ja ruotagiela sihke birge slovákiagielain ja ipmirda čeahkagiela. Ruošagiela máhtus ánnssus son barggai juo 1990-logu álggus Barentsa ovttasbarggus.

– Vuordámušat Barentsa guovllu ovttasbarggus ledje dalle alladeappot go dál joksojun bohtosat.

Beahuttašupmi bohtosiidda leažžá oassesivan dasa, manin omd. guovlodási oassálastin bargojoavkkuide lea báikkuid heittot ja manin eananhearrát eai leat muhtimin oassálastán guovlorádi čoakkámiidda. Nuppe dáfus ovttasbargu lea báikkuid lihkostuvvan vuordámušaid mielede ja persovnnalaš kontávttaid sihke fierpmádagaid duddjomis lea lihkostuvvon juobe vuordámušaid buorebutge.

– Maiddái birassuodjalansektor sihke dearvvašvuhta- ja sosiálasuorggi ovttasbargu doaibmá earenoamáš burest.

Konkrehta ovdamemarkat leat doaibmaplána, mii laktásá dálkkádatrievdamii, sihke tuberkulosa ja HIV:a vuostásáš prográmmat. Maiddái ekonomijabargojoavkkus sáhttá Siréna mielde vuordit buriid bohtosiid. Dat bargu lea earenoamáš áigeguovdil earret eará minerála- ja ruvkedoaimma geažil.

Stuorimus dánágge hástalusat laktásit Siréna mielde heajos doaresjohtalus- oktavuodaide. Davvin rájiid rasttiluvvojat ain eanas biillaiguin, daningo togaoktavuođat eai leat ja girdioktavuohta lea dušše Romssa, Murmánskka ja Arhangelska gaskka.

– Rájít davvin leat šaddan psykologalačcat ain álkibun rasttiluvvot, muhto ovttasbarggu beavttálmahttin lea goitge hui olu doaibmi johtalusoktavuođaid duohken.

Dáiddárin Ruoššas

Jallas niegadeapmi, dego livččen plánen gomuvuhhti girdima. Ná **Inga Gruzdeva** muittáša mátkkis álggu dáiddárin. 1990-logu bálkkát eai mákojuvvon ja heajos áigi váivvidii buot surggiin. Grudzeva lei nuorra bearaseadni ja gárvánii teknihkalaš ámmátskuvllas. Siskimiuččas bázii goitge cahkat. Son ii diehtán, mii su váivvidii. Dassážiigo oinnii ealligova Ghost, mas Demi Moore neavttadii keramihkkara.

– Dájdadin, ahte duon lean álohiit hálidan bargat. Juo mánnán ráhkadin vávssas elliid ja buot. In fal lean diehtán materiálas, man namma lei láiri. Dáppe ii leat láiri, dego vaikkobe Gaska-Ruoššas.

Gruzdeva orui Afrikanda soalddátgilis,
gos muotkkui Apatityi, stuorit gávpogii.
Doppe doaimmai álbmotoahpahat, mas lei
norgalaš oahpaheaddji.

– Tekstiiladáiddár Odd Ostgård oahpahii
duhppema. Moai šattaime ustibažan. Su
bakte oahpásnuvven romsalaš keramihkka-
dáiddár Marit Landsendii.

Landsend veahkehii dahkat veahkeruhta-
ohcamuša Barentsa čállingoddái. Gruz-
deva beasai Norgga gurssaise ja oahpai
giela. Jagi 1999 son juo barggai kreatiiva
suoggis. Boaldi sávaldat lei earáhuvvan
duohtaáššin. Gruzdeva muotkkui Mur-
mánskii čakčat 2011. Sus lea suorggi dutk-
kus ja čájáhusat miehtá Barentsa guovllu:
Murmánskkas, Durdnosis, Háhpáránndis,
Romssas.

Ruđa, áiggi ja báikki haga

Dáiddárat ožzot hárve áigáibođuset dušše
dáidagis. Gruzdeva jodíha Murmánskka
guovllu dáiddamusea álbmotdáidaga ja
giehtaduoji ossodaga. Bálká lea unni. Atel-
jea son lea láigohan dáiddárlıhtus, muhto
dohko ii sáhte buktit boaldinuvnna.

– Vistái uvnna ii sáhte bidjat, daningo dat
hákso ja suovasta. Mu ateljean lea dábálaš
geardedálus ja dat lea liiggás unni stuora
uvdnii.

Beaivebargu bistá dábálaččat iđitlogi rájes
gitta eahketlogi rádjái iige áigi bistte iežas
bargguid bargamii.

– Galggale leat oktavuođat ja beassat miel-
de riikkaidgaskasaš prošeavtaide. Ozan
dáiddárresideanssa Davvi-Norgii ja manne-
be ii earáge sadjái. In fal dieđe báikkiid.

Livčégo dáiddáris buoret dilli lullin dehe
stuoragávpogiin?

– Ii leat. Eallin St. Petersburgas ja Moskvas
lea divraseabbo go dáppe. Jos muotkkun
juosat, nu Skandináviai. Doppe lea ráfálaš.
Ráffi biebmá kreatiivavuođa.

Gruzdeva ii lonuhivčče suorggi, vaikko
ruđahisvuhta ja áiggevátni váivvideaba.
Kreatiivavuohta dahká lihkolažan.

– Dáiddárii lea suddu, ahte ii leat lihkolaš,
dadjá ruošša dáiddár Karl Briullov.

Inga Gruzdeva jearahalai Sari Pöyhönen.

Mu Murmánskan

© Sari Pöyhönen

Murmánska lea
Ruošša davi-
mus gávpot ja
olmmošmearis
mielde oba árktaš
guovllu stuorimus
gávpot, gos orrot
badjel 300 000
olbmo. Buoremus
muttos gávpogis
leat orron meas-
ta miljonbeale
olbmo, muhto
90-logu rájes
olmmošmearri lea
unnon. Murmánsk-
ka ustitvuoh-
tagávpogiidda
gullet dánnai girjjis
ovdanbuktojuvvon
Roavenjárga (Suop-
ma) ja Akureyri
(Islánda).

”Ruošša eará gávpogiid ektui Murmánska lea unni ja guhkkin eret. Gáiddus dat lea maid Helssega, Stockholmma dehe Oslo ektui, muhto ii goitge beare unni. Helssegis leat dušše sulaid beali eambbo orrut go Murmánskkas. St. Petersburgas dan sadjái orrot badjel logieardásaa mearri olbmot go Barentsa oaivegávpogis. Jos Murmánskka sáhttá dakkárin namuhit. Aňkke dat lea máilmme stuorimus gávpot Polára-gierdu davábealde.

Roavenjárggas, Avvilis ja Girkonjárggas vuodjá biillain Murmánskii muhtin diimmus. Vuodjinmátkki maňjel, guovdu duoddariid raphpasá guovddáš, mas Sámi unnagilážiid olbmot sáhttet áicat metropola ravkima. Ja gii beare dovdá dáppe eakti ruoššavuoda.

Mutkon unna davvisuopmelaš gávpogaččas Giemas jagi 2010 Murmánskii. 24 000 olbmo Giema ektui 310 000 olbmo sturrosaš Murmánska lea stuora gávpot. Téáhterat leat golbma, hypermarkeahat ja butihkat logiid mielde, ja nu maid gáfestallanbáikkit ja klubbat. Gávppit sáhttet leat rabas ijat beaivái. Lagašpitzerias sáhtán mannat boradeame man jándoráiggiid beare. Idjaklubbaid diskočuovggat lagget eallima iđitguđa rádjái. Stuoragáv-potmeinet!

Goitge Murmánska lea ráfalaš ja lotkes gávpot. Davviloondu boahtá ovdan. St. petersburgalaččaid, moskvalaččaid dehe helsetlaččaid hoahppu ii leat njommon davviolbmui. Vierrasat ságastallagohtet, beroštuvvet go oidnet mu olgoeatnanlažžan. Sii leat rehálaš ilolaččat deaivvadettineaset "iežaset eallima vuosttaš olgoeatnanalačča" dehe muđuid očcodettineaset ránes árgábeaivái earenoamás deaivvadeami suopmelaččain. Sidjiide boahtá dakkár beaivve riikkaidgaskasaš ja dehálaš dilli.

Okte ledjen duođaid aivve vuosttaš olgoeatnanlaš, gean muhtin nuppelotjakhásacčat deive. Ledjen iežan guovtti roavenjárgalaš olbmáin trolleybusses manname guovddážis ruoktot. Mu olbmáguovttos humaiga gaskaneaskka suomagiela. Nuorat gulle vieris olgoeatnan giela, ja gaifágohte mu olbmáid. Nihlisteapmi, gaifán. Sii čujuhe mu olbmáguovtto suorpmaín. Boagusteapmi.

Roavenjárgalaš olbmáguoktán leigga ipmašis, ja jearaiga mus, manne sii boagustit ja gaifajit min. Jerren dan nuppelotjakhásacčain ruoššagillii. "Oho, dat leatge golmmas! Vuoi ii! O-o. Dii lehpet vuosttaš olgoeatnanalaččat, maid mii leat goassige oaidnán eallinaga! Hihii! Moddjáimet. *"Hello, my name is"*, sii očcode sániid engelasgillii ja šávihe heahpanan bogosnjálmmiid olggos dakkaviđe čuovvovaš bisánansajis. *"Bye bye!"*

Dábálaččat báikkálaš olbmot eai deaivva olgoeatnanlaččaid bus-ses bahkadasáigge gávpeseahkaiguin. Dáčča fitnodatolbmát, geat leat olgoeatnanlaččaid eanetlohu Murmánskkas, johtet dáksiin dehe iežaset biillain čoakkámiiddiset ja hotealla gaskka.

Davvi lea bisson ráinnasin máilmmiss, mas nuppelotjakhásacčatge leat juo muosáhan buot. Iige mihkke dovdo maninge. Doaivvu mielde davviolbmot seilot boahttevuodásnai hearkin, ustitalažžan, heahkastuvvin, bogostal-lin ja eakti iežaineaset. Murmánska lea guhkkin, muhto dat luoitá lahka."

Sari Pöyhönen lea doaimmaheaddji ja bargá Suoma St. Petersburga váldokonsuláhta Murmánskka doaibmabáikki media- ja kulturovddasvástideaddjin.

SUVDILIS GÁRGANEAMI GUVLUI

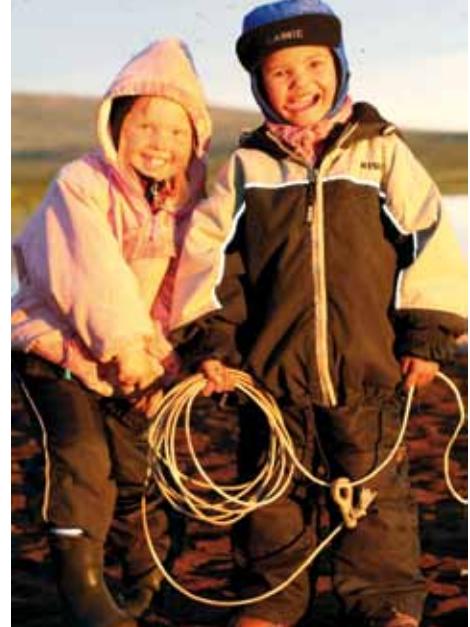

© Kamil Jagodziński

© Bruce Forbes

© Jouini Nakkälä

© Jouini Nakkälä

© Antti Tenetz

© Sari Pöyhönen

© Kamil Jagodzinski

Lea okta sátnebárra, mii geardduhuvvo ain oððasit deavsttain, mat gusket árktalaš guovllu: suvdilis gárganeapmi. Dábálaččamusat dat namuhuvvo ulbmilin dehe hástalussan, hárvvibut dan sisdoallu gillejuvvo albma lágje meroštallojuvvot.

Iige dat oba leatge álki. Makkár lea árktalaš guovllu suvdilis gárganeapmi diliin, main guovllu stuora doajáhaga sivvan leat áššit, mat eai leat guovllu iežas hálddus? Dálkkádatdutkamušaid oainnu mielde lea čielggas, ahte árktalaš guovlu lieggana joðáneappot go eará eananspábbba. Jos dát hálti háliduvvo bissehuvvot, de galggalii bissehuvvot olbmo dagahan dálkkádatliegganeapmi.

Dasa stáhtat leat prinsihpas ON-dásis lohpidan iežaset. Geavadis šaddovistegásaid bázáhusaid lassáneapmi

joatkahuvvá ja beaktulis riikkaidgaskasaš geahpidandoaimmat vurdet ain iežaset. Vaikko árktalaš guovllu gárganeapmi iešalddes livččii vaikko man suvdil, de stuorimus birrasa earáhuvvamii dagahan gažaldahkii dehege dálkkádattrievdamii guovlu ii ieš sáhte jur váikkuhit. Orrut báhcá vuogáiduvvan.

Liikká suvdilis gárganeapmái gullá olu earánni. Árktalaš guovllu bíras lea hearki ja hávváiduvvi ja olmmošdoaibma guovllus lea geažos áigge lassáneame. Ruvkkiid, oljo- ja gássabohcciid ja johtalusá lassáneapmi mearkkaša lasi vejolašvuodaid stuora dási biraslihkohisvuodáide. Iešguđetlágán doaimma lassáneami mielde šaddet maid mearkkašahti gažaldagat, mat laktásit birrasii ja servodahkii, gáibideaddji guovoplánema ja eanangeavahusa oktii-

© Mika Launis

© Lawrence Hislop, www.grida.no

heiveheami dárbbut ja lávven- ja lohpepro-
seassat.

Lea mávssolaš, ahte árktalaš guovllus
bargu dáhpáhuvvá rievttes ja áigeguovdilis
dieđu veagas ja nu ahte barggu váikkuhusat
árvvoštallojuvvorit riekta.

Árktalaš guovllu gávppálaš doaibma
ja dutkamuš bargojuvvo Suoma juohke
bealde, lullirittu dohkaid ja skiipafitnoda-
gaid rájes davviuniversiteataid ja Sámi
dutkanstašuvnnaid rádjái. Duot bargu lea
dávjá álgovuolggálaččat riikkaidgaskasaš.

Seamma doallá eará sajesnai. Árktalaš
guovllus doaibman ja dan dutkan ii leat
dušše guovllu iežas gieđaid gaskkas.
Dutkiid bargolanjat sáhttet leat geavadis
gos beare ja barggolaš váikkuhusat deivet
dohko, gos vaikkobe árktalaš guovlluide
dárkkuhuvvon skiippa dingoma ožžon

skiipafitnodat lea. Árktalaš guovllus dakkár
skiipafitnodat ii gávdno.

Aivve dego dálkkádatrievdama váik-
kuhusat árktalaš guovlluin speadjalastet
globálalaččat, seammas speadjalastet
maid ekonomalaš doaimma lassánea-
mi váikkuhusat. Muhto árktalaš biras ja
árktalaš kultuvrrat eai leat globálat. Dat leat
báikkálaččat ja áidnalunddogat, eaige dat
gierdda maid beare. Dáid áššiid heiveheap-
mi oktii suvdilis vugiin lea stuora hástalus.
Árktalaš guovllu boahtteággi meroštallá
dat, mot dasa dávistuvvo.

Árktalaš guovlu lea leamaš guhká dego
marginálas. Manjimus jagiid dilli lea eará-
huvvan hui olu. Politihkalaš ja ekonomalaš
beroštupmi guovllu guovdu lea loktanen
jodánit, ja oktanaga lea loktanen diedu
dárbu ja jearru.

© Marjo Laukkanen

© Markku Heikkilä

© Antti Tenetz

© Arto Vitikka

Dát girji lea guhkás vuojuluvvan árktalaš guovllu orrojun oassái ja olmmoš-duibmii. Geografalaččat eanas árktalaš guovllus lea meahcci – áhpi, jiehkki, ávdin árktalaš sullot. Orrumeahttunvuohta máksá seammas, ahte duot guovllut leat biologalaččat spiekastatmiellagiddevaččat ja divrasat. Máŋggat lottit, guolit, njíčehasat, reappát ja skálžžut, máŋggat njuorjjut, fállát ja morššat – daidda duot guovlu lea ruovttuguovlu ja paradiisa. Jieknaguovža lea árktalaš guovllu dovdo-seamos symbola, muhto dán dáhpáhus dat lea dušše jieknjavári čohkka buot ealli luonduu máŋggahápmásašvuodđas. Árktalaš mearain lea rehkenaston leat buohkanassii 17 sierralágán fális- ja del-fidnašlája. Giđaid lottit bohtet bárpmus bessel árktalaš gáttiide ja jekkiide, main

dat gávdnet iežaset dárbahan ráfi.

Iige galgga vajálduhttit duovdaga iežas, duon issoras stuora saji dovddu. Govat meara nalde rievdi jieknjaváriin leat goitge earáhuvvan dearvaša symbolain nuppás-tusa ja jávkama symbolan. Dat leat boahán govvan earenoamáš máilmmiss, mii lea guovdu ráiskodoajáhaga ja man mihtilmas sárgosiin máŋga leat vára vuolde.

© Arto Vitikka © Jouni Näkkälä

© Antti Tenetz

Čállit

SDM **Markku Heikkilä** lea Lappi
universiteahta Árktalaš guovddáža
dieđakommunikašuvnna hoavda. Son lea
ovdal čállán Eurohpadiédáhussii girjjid
Pohjoinen ulottuvuuus ja Kiotosta Kööpen-
haminaan – EU, Suomi ja ilmastonmuutos.

FT **Marjo Laukkanen** lea Árktalaš
guovddáža dieđadoaimmaheaddji. Son lea
Lappi universiteahta Kide-bládi doaimma-
headdji ja lea bargan ovdal dutkin.